

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Α'.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ

ατά τῆς γνώμης τοῦ κ. Ἐμ. Ροΐδου, ισχυριζομένου κάπου ὅτι, ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν, ἡ πατρὶς ἡμῶν ὁμοιάζει ὁμαλωτάτην πεδιάδα, ἐφ' ἧς οὔτε ὄρη φαίνονται, οὔτε λόφοι, οὐδ' ἐξοχὴ οἰαδῆποτε, ἔχω ν' ἀντιτάξω δεκάδα τοῦλάχιστον συγχρόνων λογογράφων καὶ ποιητῶν, οἵ-

τινες, ἂν κατὰ τὰς συστηματικὰς γνώσεις δὲν ὑπερέχουσι πολὺ τοῦ ἀναγινώσκοντος αὐτοὺς κοινοῦ, κατὰ τὴν καλαισθησίαν ὅμως καὶ τὴν νοημοσύνην ἴστανται πολὺ, πάρα πολὺ ὑψηλότερον. Δὲν θὰ ἐδυσκολευόμην νὰ παραδεχθῶ ὅτι οἰοσδῆποτε τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ κ. Ροΐδου, ἂν εἶχε τὸ θάρρος νὰ διημερεύσῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ κοινορτῷ τῶν παλαιῶν βιβλίων, θὰ ἐδύνατο νὰ συναρμολογήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Παπίσης Ἰωάννας· ἀλλ' ἄμοιρος πάσης φιλοκαλίας καὶ κρίσεως θὰ μοὶ ἐφαίνετο ὁ ισχυριζόμενος ὅτι ὁ τυχὼν αὐτὸς ἀναγνώστης, ἢ οἰοσδῆποτε ἄλλος, θὰ ἐδύνατο νὰ τὴν γράψῃ καὶ νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ κατόπι μετὰ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον σπινθηροβολεῖ ἀπὸ τῶν σελίδων τοῦ νεανικοῦ καὶ ἀτελοῦς ἐκείνου ἔργου.

Πᾶς ὁ μετ' αἰσθήματος ἐπιεικοῦς δικαιοσύνης θέλων νὰ κρίνῃ τὴν καθ' ἡμᾶς φιλολογικὴν παραγωγὴν, ὀφείλει τῷ ὄντι τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἐργάτας τῶν γραμμάτων, περὶ ὧν ἔλεγον ἀνωτέρω, νὰ ἐξαίρεσῃ

τοῦ γενικοῦ ἀναθέματος, τὸ ὁποῖον καὶ ἄκων θὰ προφέρῃ ἐναντίον ὅλης τῆς ἀπειροπληθοῦς, τῆς ὁλοῦν ἀυξούσης τὸν ὄγκον καὶ τὴν ἀνάδειαν καὶ τὴν νοθείαν φάλαγγος τῶν λοιπῶν λογογράφων καὶ ποιητῶν,—μὴ ἔχόντων κατ' ἐμὲ ἄλλον λόγον ὑπάρξεως, εἰμὴ τὸ νὰ δικαιολογῶσι τὴν γνώμην τοῦ εἰπόντος ὅτι ἡ καταλληλοτέρα χρῆσις, τὴν ὁποῖαν θὰ ἔκαμνον μερικοὶ τῆς μελάνης των, θὰ ἦτο ἐὰν ἔχριον δι' αὐτῆς τὰ ὑποδήματά των. Ἡ ἐξαίρεσις αὕτη, ἄνευ ἄλλων ἐπαίνων ἐκτὸς τῆς ἀπλῆς ἀναγραφῆς τοῦ ὀνόματός των, θὰ ἦτο ἀρκούσα ἱκανοποιήσις διὰ τοὺς εὐσυνειδήτους αὐτοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες φαντάζομαι μεθ' ὁποίας ἀγωνίας καὶ ἀπογοητεύσεως θὰ εἶδον πολλακίς ἑαυτοὺς συγχεομένους εἰς τὰς ὠνίους κριτικὰς τοῦ τύπου μετ' ἀγυρτῶν, ὑπολαμβανόμενοι συνάδελφοι παρὰ τῷ ἀφωτύστῳ κοινῷ, παντὸς μικρονόου, ἔχοντος τὸ θράσος νὰ ἐπιχειρῇ πράγματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών του καὶ ἱκανοῦ νὰ ἐκδίδῃ ποιήματα ὄχι ἄνευ ποιήσεως—διότι αὐτὸ κατήντησε μικρὸν ἀμάρτημα,—ἄλλ' ἄνευ κοινοῦ ἀπλοῦστατα νοῦ.

Ἐκ τοῦ ἐξωφύλλου τῆς πρώτης μου Γαλλικῆς Χρηστομαθείας ἔμαθον κατὰ πρῶτον τὸ ρητὸν «Fais ce que dois, adoienne que pourra» τὸ ὁποῖον μοῦ ἤρесе τόσον, ὥστε παιδιόθεν τὸ ἔχω ὡς ὑπογραμμὸν τῆς ζωῆς μου. Τοῦτο ἐπιθυμῶ πολὺ νὰ ἐνθυμηθῶσιν ὅσοι θὰ σπεύσωσι νὰ μὲ κατηγορήσωσιν ἐπὶ ματαιοπονίᾳ ἢ τόλμῃ, ἐπιχειροῦντα σήμερον νὰ ἱχνογραφῆσω τὰς φιλολογικὰς μορφὰς τῶν ὀλίγων παρ' ἡμῖν ἐκλεκτῶν, ὅσους ἐγὼ ἐκλέγω, καὶ ἐκ τῶν δέκα ἐκείνους μόνον, οἵτινες ἀπεπεράτωσαν ἢ προὐχώρησαν ἤδη ἐν τῷ σταδίῳ των ἐπαρκῶς, ἀποτελέσαντες ἰδίας καὶ συγκεκριμένας ὁπωσοῦν φυσιογνωμίας. Ἡ σειρὰ τῶν ἄρθρων τούτων θ' ἀπαρτίσῃ ἓνα τόμον, τὸν ὁποῖον δὲν διστάζω νὰ ἐκδώσω, διότι νομίζω ὅτι θὰ ἔχῃ τὴν θέσιν του παρ' ἡμῖν, εὐρισκομένοις ἐν παρατεταμένῃ ὀλιγῇ ἐκλείψει κοιτικῆς, οὐχὶ διὰ τὴν παντελῆ ἀπουσίαν πάσης κρίσεως, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀνεξαρτησίας χαρακτῆρος καὶ ἀγνοῦ ἔρωτος πρὸς τὸ καλὸν—τὰ μόνον προσόντα ἐφ' οἷς δύναμαι ἀνενδοιάστως νὰ καυχήθῳ. Κρίνω ὅμως ἀναγκαῖον νὰ ὁμολογῆσω μετὰ συντριβῆς ὅτι, ὡς ἐκ τῆς ἔλλείψεως τῶν ἀπαιτουμένων ἔτι καλολογικῶν γνώσεων, δὲν ἔχω οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀξίωσιν τεχνοκρίτου· αἱ δὲ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας προβάλλω, δὲν εἶναι ἢ ἐντυπώσεις ἀναγνώστου, στηριζομένου ἐπὶ τῆς εἰλικρινείας του πολὺ μάλλον ἢ ἐπὶ τῆς κριτικῆς του δεινότητος.

Διὰ νὰ ἦμαι ἀκόμη φιλαληθέστερος ὀφείλω νὰ μὴ ἀποκρύψω καὶ τὸ ὅτι πρὸς ἐκτίμησιν τῶν ἔργων τῆς δημιουργικῆς φιλολογίας ἔχω μέ-

θεδον ὅλως ἰδίαν, πεποιθήσεις τινὰς ἰδιαιτέρας, καθ' ἃς ἐκ τῆς ἀγέλης ἐξήρεσα ὅσους ἐξήρεσα, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων θὰ κρίνω ὅσους θὰ κρίνω. Οἱ ἀγνοοῦντες λοιπὸν τὸ μέτρον, τὸ ὁποῖον κρατῶ ἐν τῇ ἐκτιμήσει μου, δὲν θὰ ἔχωσιν ἄδικον ἂν με κατηγορήσωσιν ὅτι πολλοὺς ἠδίκησα, καὶ πρῶτοι οἱ καθ' ἑαυτοὺς ἀδικηθέντες θὰ ρήξωσι τὴν ἐναντίον μου κραυγὴν. Ἐν τούτοις οὐδέποτε θὰ συγκατατεθῶ, ἔστω καὶ πρὸς δικαιολογίαν, νὰ ἐκθέσω συστηματικῶς τὰς καλολογικὰς μου ἀρχάς, διὰ τὸν λόγον ὅτι εἰς οὐδένα ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ τὰς ἐπιβάλω. Ἡ μόνη μου παρηγορία καὶ ἰκανοποίησις ἐναντίον πάσης τυχὸν μομφῆς θὰ ᾔηνε ἡ ἐνδόμυχος συνκίσθησις τοῦ ὅτι εἶπον ὅ,τι αἰσθάνομαι καὶ ὅ,τι σκέπτομαι μετ' ἀληθείας καί, τὸ κυριώτερον, ἄνευ προλήψεων.

* *

Ὁ πρὸ πενταετίας ἐκδοὺς εἰς ἓνα τόμον τὰ *Πάρεργα* τοῦ κ. Ἐμμανουὴλ Ροῦθου, νέος φοιτητῆς, «ἀποφασίσας ἅπαξ νὰ κατέλθῃ εἰς ἐκδοτικούς ἀγῶνας» ὡς λόγον τῆς προτιμῆσεώς του ἀναφέρει τὴν ἐκ τῆς παιδικῆς του ἀκόμη ἡλικίας εὐνοιαν, ἣν ἔτρεφεν ἐμπαθῶς πρὸς τὸν συγγραφέα τῆς «Παπίσσης Ἰωάννας», εὐνοιαν ἄγουσαν αὐτὸν νὰ καταβροχθίζῃ ἀπλήστως τὰ δημοσιευόμενα ἐκάστοτε ἔργα του καὶ ἐν πλῆρει ἀκόμη παραδόσει, γενομένην δ' αἰτίαν αὐστηρῶν ἐπιπλήξεων ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν του. Ἡ ἀφελὴς αὕτη ὁμολογία, δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀφέλειάν της, εἶνε δι' ἐμὲ πολυτιμότερα ὄλων τῶν ἀπονεμηθέντων πρὸς τὸν κ. Ροῦθον ἐπαίνων, μαρτυροῦσα κυρίως περὶ τοῦ ἀναμφερήστου αὐτοῦ προσόντος τοῦ κατακτᾶν καὶ γοητεύειν τὸν ἀναγνώστην. Εἰς τὴν ιδιότητά του ταύτην ὡς μεθυγράφου, χαριτογράφου, εὐτραπέλου ἢ ὅπως ἄλλως καλεῖται, ὀφείλει κατὰ τὸ μέγιστον μέρος ὁ κ. Ροῦθης τὴν δημοτικότητά του, τὸ ὄνομά του. Διότι εἶνε ὄχι μόνον γνωστὸς ὅσον ὀλίγοι τῶν λογίων μας, ἀλλὰ καὶ προσφιλὴς τῷ κοινῷ καὶ γενικῶς ἐκτιμώμενος καὶ περιζήτητος. Τοῦτο δὲ γνωρίζουσι καλλιττα οἱ ἐκδόται περιοδικῶν καὶ ἡμερολογίων, ὅσοι ἐξήντηλσαν συχνότατα ὅλην τὴν πανουργίαν καὶ τὴν ὠκυποδίαν ἵνα μεταβάλωσιν αὐτὸν («δι' ἐκτάκτων ἐκθιαστικῶν μέτρων») κατὰ τὴν ἰδίαν του φράσιν εἰς ἀκούσιον συνεργάτην των, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὁσάκις εἶχον νὰ προαναγγείλωσιν, ὡς ἀσφαλὲς δόλωμα συνδρομητῶν, ἄρθρον φέρον τὴν ὑπογραφὴν του. Καὶ ὅμως δὲν εἶνε τοῦτο οὔτε τὸ μόνον οὔτε τὸ μέγιστον προσὸν τοῦ Ροῦθου· ἔχουσι δὲ ἄδικον κατ' ἀρχὴν ὅσοι τὸν κρίνουσι πρὸς τοῦτο μόνον καὶ τὸν εὐρίσκουσιν οὕτως ἰσόπαλον ἢ καὶ κατώτερον πολλῶν ἐκ τῶν νεωτέρων μας μεθυγράφων, —

πράγμα τὸ ὁποῖον θὰ παρεδεχόμεν μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως. Δι' ἐμέ, καθὼς διὰ πολλοὺς ἄλλους πιστεύω, τὸ φιλοπαίγμον τῆς γραφίδος του, ἢ εὐφροσύνη κατὰ τὴν χυδαισιώτεραν συνεκδοχὴν τῆς λέξεως, δὲν εἶνε ἢ ἀφορμὴ τῆς πρὸς αὐτὸν ἰδιαιτέρας μου εὐνοίας, οὐδὲ πολὺ μᾶλλον ὁ λόγος, δι' ὃν προκρίνω αὐτὸν ὅλων τῶν συγχρόνων του λογογράφων. Τὸ λέγω ἀνεπιφυλάκτως : ἐν αὐτῷ διαβλέπω τὸ γενικώτερον καὶ ὑγιέστερον πνεῦμα ὅλων τῶν περὶ ἐμέ, τὸ σχετικῶς ἰσχυρότερον παρὰ πᾶσαν του ἀδυναμίαν, ὁμολογουμένως δὲ τὸ ὀξύτερον καὶ λεπτότερον. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἐκδηλούμενον μὲ νέαν πάντοτε δύναμιν καὶ νέαν ἀρετὴν εἰς ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἔργα, ὅσα ἢ αὐστηρὰ φιλοκαλία καὶ ἢ εὐσυνειδησία τοῦ συγγραφέως ἀπειργάσθη καλλιτεχνήματα, ζωογονεῖ ὅλως ἰδίαν εἰκόνα, ὠραίαν καὶ μεμονωμένην ἐν τῇ συγχρόνῳ φιλολογικῇ πινακοθήκῃ.

Ὁ ἐπιθυμῶν ν' ἀναπαραγάγῃ τὴν εἰκόνα ταύτην ὑπὸ δύο κυρίως ἰδιότητος, συγκεκριμένας μὲν ἀπ' ἀλλήλων πλὴν ἀρμονικώτατα συνδυαζομένας, πρέπει νὰ ἐξετάσῃ τὸν Ῥοῖδην ὡς ποιητὴν καὶ ὡς φιλόσοφον, ὡς καλλιτέχνην καὶ ὡς τεχνοκρίτην. Πρὸ τούτου ὅμως, πρὸς τοὺς τυχόν ἐξαφνισθέντας διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ κ. Ῥοῖδου συνένωσιν δύο ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα κανεὶς ἀκόμη δὲν τῷ ἀπέδωκε καὶ ἐκ τῶν ὁποίων, διὰ μὲν τοῦ πρώτου συνείθισαν νὰ ὀρίζωσι τὸν κ. Κόκκον, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τὸν κ. Παπαδόπουλον, βλέπω τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξηγηθῶ κάπως σαφέστερον. Παρ' ἐμοί, ἀκολουθοῦντι ὡς εἶπον ἰδιαιτέρον σύστημα, οὔτε ἡ λέξις ποιητῆς ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν κ. Κόκκον καὶ τὴν σύζευξιν ὁμοιοκαταληξιών, οὔτε ἡ λέξις φιλόσοφος πρὸς τὸν κ. Παπαδόπουλον καὶ τὴν πανεπιστημιακὴν ἔδραν. Ὁ γενικώτερον σκεπτόμενος ἀνομολογεῖ τούτωντι ὅτι ἐν ᾧ τοῦ πρώτου ἐπωνύμου δὲν ἀποκλείεται οὐδεὶς ἀσκῶν ὀπωσδήποτε δημιουργικὴν δύναμιν, συλλαμβάνων σχέσεις καλοῦ καὶ ἔχων τὸ χάρισμα τοῦ ἐκφράζεσθαι διὰ τρόπου ἱκανοποιούντος τὴν καλαισθησίαν ὑπὸ τὸ δεύτερον ἀφ' ἑτέρου ὑπάγονται πάντες οἱ εὐρίσκοντες σχέσεις ἀληθοῦς, οἱ γενικῶς λογιкуεόμενοι. Δι' λέξεις ποιητῆς καὶ φιλόσοφος παρ' ἐμοί ἔχουσιν ἀπογυμνωθῆ πάσης ἀξιώσεως, πάσης προλήψεως, πάσης σχέσεως πρὸς τὰ κοινὰ καὶ ἐπουσιώδη, τὰ ὁποῖα τοῖς ἀποδίδονται, πρὸς τὰ ἄνθη καὶ τὴν νεότητα ἢ τὸν ἀπελπισμὸν καὶ τὸ γῆρας, πρὸς τὴν θορυβώδη ἔκδοσιν λυρικῆς συλλογῆς, μετὰ πάσης φιλοκαλίας τετυπωμένης, ἢ τὴν σοβαρὰν ἐμφάνισιν ὀγκώδους, σκαιοῦ καὶ κακοτυπωμένου τόμου μεταφυσικῶν μελετημάτων· δὲν μοῦ σημαίνουσι δὲ πλέον κατ' οὐσίαν ἢ δύο εἰδῶν

ἐργασίας συγκεκριμένους ἀπ' ἀλλήλων, ἀντιθέτους σχεδόν, τὰς ὁποίας ἐκτελεῖ ὁ ἐγκέφαλος παντός φιλοσόφως πεπρωκισμένου ἀνθρώπου, πρὸς ᾧ συνυπάρχει κατὰ διαφόρους ἀναλογίας ὁ ποιητὴς μετὰ τοῦ φιλοσόφου.

Ὁ Ροῦθης εἶνε καλλιτέχνης τοῦ λόγου. Νομίζω ὅτι οὐδεὶς ἀκόμη τῶν παρ' ἡμῖν ἐκράτησε τοῦ καλάμου μετὰ τοσαύτης δεξιότητος καὶ ἐδυνήθη, ὅσον αὐτός, νὰ θεραπεύσῃ λεπτῶν καὶ καλαισθητῶν ἀνθρώπων ὀρέξεις διὰ τῆς περιτεχνήσεως τοῦ ὕφους, διὰ σελίδων θαυμασιῶν, ὧν ἀνωτέρας, ὑπὸ λογοτεχνικὴν ἔποψιν τοῦλάχιστον, δὲν εἶδον ἐν τῇ νεοελληνικῇ. Ἐγὼ λατρεύω τὸ ὠραῖον ὕφος. Πολλοὶ διὰ τοῦτο με κατηγοροῦσιν ὡς μορφομανῆ, ὡς βεβαρυμένον δι' ἐλαττώματος, ἐλέγχοντος κατ' ἐξοχὴν ἐπιπολαιότητα. Ἄλλ' ὁσάκις τοῖς ἀπαντῶ ὅτι ἡ πρὸς τὸ ὕφος ἀγάπη εἶνε τὸ ὑψαντικὸν ἀρετὴ ἐλέγχουσα πολλὴν καλαισθησίαν καὶ ὅτι ἐγὼ ἰδιαιτέρως ἀγαπῶν τὸ ὕφος τὸ ἀγαπῶ χάριν τῆς ιδέας, ἐν ἐκάστη ἐξωτερικῇ σχέσει ζητῶν καὶ εὐρίσκων τὴν ἀντίστοιχον ἐσωτερικὴν—οἱ μισόμορφοι οὐδὲν πειστικὸν ἐπιχειρήμα ἀντιτάσσουσι· μ' ἀφίρουνσι δὲ ἀνενόχλητον νὰ φρονῶ ὅτι ἡ εἰς τὴν τέχνην τῆς ἐκφράσεως, ὅσῳ τὸ δυνατὸν τελειωτέραν, καθυπόταξις τῶν διανοημάτων εἶνε ἐργασία δύσκολος καὶ θαυμαστή, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀπαιτεῖται συνήθης καλλιτεχνικὴ δύναμις, οὐδ' ἀρκεῖ ὁ κοινὸς νοῦς. Ἐν τῶν κοινοτέρων γνωρισμάτων τῆς μικρονοίας εἶνε ἡ ἀτέλεια περὶ τὴν ἐκφρασίαν, ἡ ἀκυρολεξία, ἡ ἄλογος φλυαρία, ἡ σύγχυσις. Μόνη ἡ μικρὰ αὕτη παρατήρησις, ἡ ὁποία δὲν ἔχει σχεδὸν ἐξαιρέσεις, εἶνε ἰκανὴ νὰ μας διδάξῃ πόσῃν πρέπει νὰ ἔχωμεν πεποίθησιν εἰς τὸν νοῦν, δὲν λέγω τῶν μεγάλων ἀριστοτεχνῶν τοῦ λόγου. οἱ ὁποῖοι ὡς ἐπιτοπολὺ εἶνε μεγαλοφυεῖαι, ἀλλὰ παντὸς κυρίου ὅπωςδὴποτε τῆς τέχνης, δυναμένου νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τρόπον ἰκανοποιούντα τὸ οὖς, τὸ αἶσθημα καὶ τὴν κρίσιν.

Τὸ ὕφος τοῦ Ροῦθου εἶνε τόσον ἰδιάζον, ὥστε ἐκ πέντε μόνον γραμμῶν δύναμαι νὰ ἐννοήσω—πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δι' οὐδένα ἄλλον τῶν νεωτέρων ἐλλήνων λογογράφων μοὶ συμβαίνει—ἂν τὸ ἄρθρον φέρῃ ἢ ὄχι τὴν ὑπογραφὴν του. Τὸν ἀναγνωρίζω εὐθὺς ἐκ τῆς πρώτης του φράσεως. Κηλεῖ διὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε μουσικῆς, ἔχει τὴν αὐτὴν συμμετρίαν, δεικνύει τὴν αὐτὴν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς λέξεως αὐστηρότητα, τὴν αὐτὴν εὐστροφίαν, τὴν αὐτὴν χάριν ἢ σατυρικὴν ὀξύτητα, ἐπιτυγχανομένην διὰ πολλαπλῶν τρόπων, συγκρούσεων λέξεων, διπλῶν ἐννοιῶν ἢ ἀθήτων συζεύξεων. Ὁ Ροῦθης φαίνεται γράφων πάντοτε μετ'

ὀρέξεως· τὸ ὁμοίομορφον ὕφος του δὲν ἔχει ἐξάρσεις ἢ καταπτώσεις· εἰς τὸ νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἰδίωμά του καὶ νὰ ὑποτυπώσῃ τὴν μυχιαιτάτην του σκέψιν, ἢ τέχνη τὸν ὑπακούει μετὰ τῆς αὐτῆς πάντοτε προθυμίας. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀρετῶν, τὸ ὕφος του διακρίνεται καὶ διὰ τὴν συνεκτικότητα. Αἱ φράσεις του συμπλέκονται πρὸς ἀλλήλας σφιγκτά, ὡς οἱ κρῖκοι θώρακος. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος του, πρὸ πάντων εἰς τὰ ὀψιμώτερα του ἔργα εἶνε μεστὸς ἐννοιῶν, ἀποκαλυπτομένων δι' ἀναπτύξεως, ἐνῶ τὸ ἄνακτιον, παρ' ἄλλοις λογογράφους, πληθὺς φράσεων κενῶν καὶ πομπωδῶν πρέπει νὰ συμπτυχθῶσιν εἰς μίαν μόνην ἐννοιαν, ἀμφίβολον πολλάκις καὶ παραπαίουσαν. Ὁ Ῥοῖδης—καὶ ὄχι μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην—εἶνε ὁ ἀντίπους τοῦ κ. Παγαρέλη· φαίνεται δὲ τῷ ὄντι ἡ εὐσυνείδητος προσπάθειά του, τοῦ νὰ συμπυκνωῖ πρὸ τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ χειρογράφου του εἰς πέντε ἢ καὶ ὀλιγωτέρας κατὰ τὸ δυνατὸν σελίδας, ὅσα πρὶν κατεῖχον δέκα.

Ἄν καὶ τοσοῦτῳ δόκιμος λογογράφος, οὔτε πολλὰ ἔγραψε οὔτε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἐξ ἐπαγγέλματος καλλιεργεῖ τὴν λογοτεχνίαν. Γεννηθεὶς ἐκ γονέων Χίων, ὀλίγον πρὸ τοῦ συντάγματος, ἀνετράφη καὶ διέμεινεν ἐν Ἰταλίᾳ μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους, ὅτε πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἐλληνικῆς ἀπεστάλη εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐφοίτησεν εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς Σύρου, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὁποίου ἀπῆλθε πάλιν εἰς Βερολίνον. Ἄλλ' ἐκεῖ, ἕνεκα νευρικοῦ παθήματος, ἀμβλύναντος τὴν ἀκοήν του, ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν ἀκρόασιν τῶν πανεπιστημιακῶν μαθημάτων, διαμείνας μὲν ἐπὶ πενταετίαν ἀκόμη ἐν Εὐρώπῃ ἀλλ' ἐπιστρέψας νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ἀθήναις διαρκῶς, ἐκτὸς ἀποδημιῶν τινῶν εἰς τὴν Ἑσπερίαν καὶ τὴν Ἀνατολήν. Τὰ βιβλία ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ἡ προσφιλεστέρα του ἐνασχόλησις. Ἄλλ' ὅσα ἀπεκόμισεν ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης μελέτης, καλλιεργήσας πνεῦμα πλήρες ἀρετῶν, φαίνεται ὅτι, ἐκτὸς τῆς ἰκανοποιήσεως ἰδίου φιλομαθείας πόθου, δι' οὐδὲν ἄλλο τὰ ἤθελεν, εἰμὴ διὰ ν' ἀρτύτῃ τὴν ὥραιαν, τὴν εὐφυᾶ καὶ πολυζήτητον ἡμιλίαν του καὶ νὰ διευθύνῃ ὀλοφύχως καὶ πεφωτισμένως τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην, εἰς τὴν ἐφορίαν τῆς ὁποίας ἐκλήθη κατὰ πρῶτον πρὸ δεκαετίας. Ὁ κάλαμος δὲν εἶνε ὡς ἐκ τούτου ἡ συστηματικὴ του ἐνασχόλησις· ἔπρεπε δὲ νὰ ἐνεργῇ ἐκάστοτε κατ' αὐτοῦ τῶν ἐκδοτῶν ἢ ψυχολογικῆ βία, ἐπωφελουμένων ἐμφύτων τινῶν πρὸς συγγραφὴν τάσεων, δυσκόλως ὑπὸ τῶν ἐμποδίων καταστελλομένων, διὰ νὰ φιλοτεχνηθῶσιν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὥραϊα ἔργα, τὰ ὁποῖα ὁ ἐρασιτέχνης ὀνομάζει *Πάρεργα*.

Τὴν ἀπὸ τοῦ συγγράφειν ἐκουσίαν ταύτην ἀποχὴν, τόσον παράδοξον καὶ ἀδικαιολόγητον, ὁ κ. Ροΐδης προσεπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ διὰ δύο ἐπιχειρημάτων. Τὸ πρῶτον εἶνε μᾶλλον χαριτολόγημα, ὑπαγορευθὲν ὑπὸ ἀκαίρου μετριοφροσύνης, ἢ ἐπιχείρημα χρῆζον σοβαρᾶς ἀνασκευῆς. Ἐν τῇ παρουσίᾳ φιλολογικῆ ἰσοπεδώσει τῆς πατρίδος του, ὁ κ. Ροΐδης φρονεῖ ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον ἤθελε δαπανήσει, ὅπως γράψῃ μίαν μόνην μετριοτάτην σελίδα, θὰ ἐδύνατο, χωρὶς φόβον νὰ ζημιώσῃ ἑαυτὸν ἢ τὸ κοινόν, ν' ἀναγνώσῃ εἴκοσι τοῦλάχιστον καλλίστας τοῦ Σπένσερ (;) τοῦ Ἡλιοδώρου, τοῦ Ῥενάν, τῆς Σάνδ, τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Χάινε ἢ τοῦ Τεννυσῶνος. Ἡ σκέψις αὕτη, διὰ πάντα αἰσθανόμενον ἑαυτὸν γεννηθέντα νὰ ἦνε ἀληθὴς συγγραφεὺς, εἶνε ἄδικος καὶ ἀπελπιστικὴ. Βεβαίως ἐὰν κατὰ τῶν ἐμφύτων ὁρμῶν ἴσχυον τοιοῦτοι συλλογισμοί, αἱ τάξεις τῶν μετριοτήτων θὰ ἤραιούντο· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἐγωισμοῦ, συναφοῦς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὑπάρχει ἀκόμη παρὰ πολλοῖς καὶ ὁ πόθος τοῦ συγγραφέως, ὁ ἐγγενὴς ἐκεῖνος τοῦ νὰ ἐκφράσῃ τις ὅ,τι αἰσθάνεται καὶ ὅτι σκέπτεται, ὁ δὲ τοιοῦτος πόθος δὲν σβέννυται διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἄλλων, οἰωνδήποτε. Ὁ ἰσχυριζόμενος τὸ ἐναντίον θὰ πιστεύῃ ἐπίσης ὅτι καὶ ὁ σαρκικὸς πόθος—αὐτός, χάριν τοῦ ὁποίου τοσκύτας ὑφιστάμεθα λύπας καὶ αἰσχύνας καὶ καταπτώσεις—δύναται νὰ κατευνασθῇ διὰ τῆς θεᾶς ἄλλων ἐρώτων· ἐν ᾧ τὸναντίον πρῶτος ὁ κ. Ροΐδης θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὰ τοιαῦτα θεάματα ἐξανάπτουσι περισσώτερον τὰς ὀρέξεις.

Τὸ δεύτερον ἐπιχείρημα τοῦ κ. Ροΐδου, κατὰ πολὺ βασιμώτερον, εἶνε ἡ ἀτέλεια τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης πρὸς ἐξυπηρέτησιν σκοπῶν καλολογικῶν, εἰς ἣν ἀποδίδει ὄλων, καὶ τῶν μᾶλλον ἰδιοφυῶν παρ' ἡμῖν συγγραφέων, τὴν ἀποτυχίαν. Τὸ κύριον τῶν κατὰ τῆς παρούσης γλώσσης ἀντικαμάτων του ἀποτελεῖ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι διὰ τῶν ὀλίγων λέξεων, τῶν κοινῶν εἰς τε τὸν γραπτὸν καὶ προφορικὸν ἡμῶν λόγον καὶ τῶν μόνων ὧν δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν ἐπιτυχῆ ὁ καλλιτέχνης, οὔτε δύο ἐκ τῶν δέκα αὐτοῦ ἰδεῶν δύναται σήμερον νὰ ἐκφράσῃ ἀκριβῶς ἢ τοῦλάχιστον ἐπαρκῶς· τοῦτο δὲ μόνον ἀρκεῖ νὰ πείσῃ τελείως τὸν ἀληθῆ συγγραφέα νὰ συντρίψῃ τὸν κάλαμον καὶ ν' ἀποπλύνῃ τὰς χεῖρας, ἐπιρρίπτων τὴν εὐθύνην καὶ τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῶν αὐτουργῶν τῆς ἀγλωσσίας ταύτης τῶν ἀνοήτων, ὅσοι περιώρισαν τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν εἰς χρῆσιν τῶν δικαστικῶν κλητῆρων μόνον καὶ συμβολαιογράφων.

Κατὰ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἐδυνάμην ἴσως ν' ἀντιτάξω τὴν πρῶτην πάλιν ἔνστασιν· πλὴν φοβοῦμαι μήπως θὰ ἐφαίνετο πολὺ ἀνίσχυρος ἐνώπιον τῆς χαινούσης ἐθνικῆς πληγῆς, ἣτις διεγείρει οἶκτον καὶ ἀγανάκτησιν, δυναμένη νὰ κινήσῃ τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τῶν μᾶλλον ἰσχυρῶν καὶ ἐπιμόνων. Σπεύδω λοιπὸν νὰ δικαιολογήσω τὸν κ. Ροῖδην, ἂν ἐνίκηθῃ ἐν τῇ πάλῃ πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ ἂν μετὰ τὸ πρῶτόν του νεανικὸν δοκίμιον κατέθεσε τὸν κάλαμον μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ τὸν ἀναλάβῃ, νομίζων ματαιοπονίαν τὸν περαιτέρω διόζηλον ἀγῶνα, ἐκτάκτως δὲ μόνον καὶ ὡς ἀπλοῦς ἐρασιτέχνης δημοσιεύσας ἔκτοτε ὀλίγα σκαλαθύρματα καὶ τινα πολιτικὰ σατυρικά καὶ κριτικὰ ἄρθρα. Ἀλλὰ καὶ οὕτως—πρᾶγμα ἀξιόζηλον—ἡ ἐργασία του εἶνε εὐσυνείδητος καὶ ἀρκετὴ· δύναται δ' ὄχι μόνον κατὰ ποῖον ἀλλὰ καὶ κατὰ ποσόν, πολλῶν ἄλλων μὲ περισσοτέρας ἀξιώσεις νὰ ἐπισκιασῇ τὴν παραγωγὴν.

*
* *

Τὸ πολυθρύλλητον νεανικὸν ἔργον τοῦ κ. Ροῖδου, τὸ δοκίμιόν του, τὸ πρωτόλειόν του, τὸ ἀμάρτημά του—ὅπως τὸ ὀνομάζει σήμερον, κατὰ τὸ κοινὸν σύστημα, καὶ ὑπὸ ποιητικὴν τοῦλάχιστον ἔποψιν τὸ ἀποκηρύττει—εἶνε ἡ «Πάπισσα Ἰωάννα» μεσαιωνικὴ μελέτη ἢ μᾶλλον μυθιστορία, ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 186. —ὡραίαν φιλολογικὴν ἐποχὴν—ἔκτοτε δ' ἀριθμοῦσα πέντε ἐκδόσεις καὶ τέσσαρας μεταφράσεις. Ἡμῖν ἀκόμη μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου ὄτε τὴν ἀνέγνωσα μεθ' ἡδονῆς ἀληθμονήτου. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι ὁ συμμαθητῆς μου ὁ ὁποῖος μοὶ τὴν ἐδάνεισε κρυφά, μοὶ ἐσύστησεν εἰς τὸ οὖς τὸ βιβλίον ὡς ἄθρησκον καὶ ἐλευθερίον, τὸν δὲ συγγραφέα ἀφωρισμένον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι ἄλλα ἐκτὸς τῶν δελεάτων τούτων μὲ εἴλκυσαν, ἐπιβαλόντα μοι τὴν ἀνάγνωσιν ἄπνευστον καὶ ἐπανειλημμένην, ἀφ' οὗ καὶ αἱ θρησκευτικαὶ μοι πεποιθήσεις ἦσαν ἔκτοτε σαλευμέναι, ὥστε νὰ μὴ ἐπηρεασθῶ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὰ ὄνειρά μου προῶρως ἐσαρκωμένα, ὥστε νὰ μὴ σκανδαλισθῶ ὑπὸ τῆς περισσῆς καὶ πολλαχοῦ ἐξεζητημένης αἰσχροτήτος τῆς «Παπίσσης Ἰωάννας». Ὅ,τι κυρίως μὲ εἴλκυσε τότε, ἐκτὸς τοῦ περιέργου καὶ ἐνδιαφέροντος θέματος, ἦτο ἡ ἔκτακτος εὐφυΐα μεθ' ἧς ἦτο γεγραμμένον τὸ βιβλίον. Εἶχον ἤδη ἀναγνώσει ἐκτὸς ἄλλων τὸν Δὸν Ζουάν, τὸν Ζαδίγ καὶ τὸν Βασιλέα τῶν Ὁρέων· ἀλλ' ἐκτὸς τῶν τριῶν τούτων βιβλίων δὲν εἶχε πέσει ἄλλο ὁμοίως εὐφύες εἰς χεῖράς μου, τὴν δὲ μυθιστορίαν τοῦ κ. Ροῖδου κατέτασσον εὐθύς ὡς τέταρτον ἐν τῇ σειρᾷ, φρονῶν ὅτι

άβλαβῶς ἐδύνατο νὰ ὑποστῆ τὴν κατ' εὐφυΐαν σύγκρισιν πρὸς τ' ἀριστουργήματα τοῦ Βύρωνος, τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ἀβού. Ἦτο τοῦτο παιδικὸς ἐνθουσιασμός. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅτε τὴν πρώτην ἀκρισίαν καταδικάζει ἡλικία τοῦλάχιστον κριτικώτερα, τίς θὰ ἐδύνατο νὰ μ' ἀντικρούσῃ πιστεύοντα ὅτι, ἂν ὁ κ. Ροῖδης ἐκαλλιέργει τὴν δημιουργικὴν φιλολογίαν, δὲν θὰ παρῆγεν ἐπὶ τέλους ἔργον τέλειον, ἀκτινοβολοῦν ἐξ εὐφυΐας, ἀφ' οὗ καὶ αὐτὴ ἡ Πάπισσα, τὸ νεανικόν του ἀμάρτημα, ὑπάρχῃ ἀναντιλέκτως τὸ εὐφύεστερον βιβλίον, ἀφ' ὅσα ἐξεδόθησαν παρ' ἡμῖν ;

Ἡ ἱστορία τοῦ θήλεος Πάπα—ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ ἱερὰ Σύνοδος, διὰ τὰς περὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἐκκλησίας ιδέας του καὶ διὰ τὸ βολταρίζον ὕφος, ἀφώρισε τὸ βιβλίον, ἐγείρασα οὕτω πολὺν πάταγον περὶ αὐτὸ—εἶνε τόσῳ γνωστὴ, ὥστε δὲν εἶνε χρεῖα νὰ τὴν ἐπαναλάβω. Παρ' ἡμῖν σπανίως ἂν μὴ ποτὲ ἀνεγνώσθη καὶ ἀναγινώσκειται βιβλίον τόσῳ πολὺ. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ συγγραφεὺς ἐδημιούργησεν ὄνομα καὶ ἐστερέωσε φήμην. Ὁ τύπος ἐν συναυλίᾳ τῇ ἐπλεξεν ἐγκώμια ὑπερβολικώτατα ἢ τὸν ἀπέπτυσεν—ἄλλο στοιχεῖον δημοτικότητος—δι' ὕβρεων σκανδαλωδεστάτων. Ἐν ᾧ ὁ σατανικὸς ἐκεῖνος γέλως, δι' οὗ ὁ συγγραφεὺς διέσπυρεν ὅτι γελοῖον εὔρισκε καὶ ἀπᾶθον πρὸς τὸν παρόντα πολιτισμὸν ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐσκανδάλιζε τοὺς πιστοὺς, τοὺς ἐμμένοντας προσκεκολλημένους εἰς τοὺς τύπους τοῦ μεσαιῶνος «ὡς τὰ ὄστρεα εἰς τὸν βράχον» κατὰ τὴν περιφημον παρομοίωσιν τοῦ Προυδῶν ἐμαγνήτιζεν ἐξ ἐναντίου καὶ κατεκίλει ἡ πεζογραφία ἐκείνη, ἢ ἐν Ἑλλάδι ἀκόμη τότε πρωτοφανῆς, γλαφυρὰ καὶ εὐφυῆς, ἔνθους καὶ παιγνιώδης, πλήρης ἀναμνήσεων κλασικῶν καὶ γραφικῶν, κατὰφορτος παρομοιώσεων παραδόξων, πολλαχοῦ μέχρις ὑπερβολῆς ἀλλεπαλλήλων, συχνὰ πρωτοτύπων ἀλλὰ συχνότερα ξένων, τυχουσῶν ἐπιμέμπτου υἰοθεσίας. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἡ Πάπισσα Ἰωάννα, μεθ' ὅλας τῆς ἐλλείψεις, καὶ ὡς μεσαιωνικὴ μελέτη, ἀναπαριστῶσα ἐν συνόλῳ τὸν καλόγερον τοῦ μεσαιῶνος, εἶνε περισπούδαστος, καὶ ὡς καλλιτεχνικὸν ἔργον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ σελίδας ἀψόγους, ἀναγινωσκομένας ἀκόμη μετ' ἀπολαύσεως. Ἡ ἐν Ἀθήναις διαμονὴ τῆς Ἰωάννας, τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἡμᾶς μέρος τοῦ βιβλίου, κατέχει τριακοντάδα σελίδων ἀληθμονήτων ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν· ἐκ τούτων ἡ περιγράφουσα τὴν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἀνάβασιν εἶνε ἡ ἀρίστη· καὶ ταύτην θὰ παρέθετον κατωτέρω ἂν δὲν ἦτο ματαιοπονία ἢ παράθεσις χωρίων ἐκ βιβλίου τόσῳ γνωστοῦ.

Ἡ ἐπακολουθήσασα τῇ ἐκδόσει τῆς Παπίσσης κατακραυγὴ ὑπηγό-

ρευσεν εἰς τὸν συγγραφέα τῆς δύο ὥραίας πολεμικᾶς, τὴν ἀπάντησιν τοῦ εἰς τὴν ἐγκύκλιον τῆς Ἰ. Συνόδου, δι' ἧς ἀπεκηρύττετο τὸ βιβλίον, ἀφοριζόμενου τοῦ συγγραφέως καὶ τῶν ἀναγνωστῶν καὶ τὰς Ἐπιστολὰς ἐνὸς Ἀγριωνίου δι' ὧν ἀνεσκεύασε τοὺς σκανδαλισθέντας ἐκ τῆς ἐλευθεροστομίας καὶ ἀμφισβητήσαντας τὴν ἠθικότητα τοῦ ἔργου του. Ἀμφότερα εἶνε γεγραμμένα μὲ πολὺ πνεῦμα· καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐπικρατεῖ ἡ διαλεκτικὴ καὶ ὁ πρὸς τὴν τυφλότητα τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου σαρκασμός· εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐμφαίνεται ἡ σχετικῶς εὐρεῖα ἐγκυκλοπαιδικῆ μόρφωσις τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ κατὰ τῆς ἀμαθείας τῶν ἐλλήνων δημοσιογράφων ἀγανάκτησις.

Τὴν «Πάπισσαν Ἰωάνναν» πολλοὶ τὴν ἐκτιμῶσι κυρίως ὡς ἔργον μελέτης, βρίθον ἱστορικῶν σημειώσεων καὶ παραπομπῶν, ἐλέγχον τὴν φιλοπονίαν τοῦ συγγραφέως καὶ τὰς γνώσεις, διὰ τὰς ὁποίας αὐτοὶ τὸν ὑπολήπτουσι περισσότερον. Ἔχει γνώσεις! . . . Εἶνε ὁ ἔπαινος, τὸν ὁποῖον ἤκουσα περὶ τοῦ κ. Ροΐδου, τὰς περισσοτέρας φορὰς, καθ' ἃς ἔτυχε ν' ἀναφέρω τὸνομά του. Ἄλλ' ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δέν τον ἐκτιμῶ καὶ πολὺ. Εἰζεύρω ὅτι ἡ ἰδέα μου φαίνεται πολὺ παράδοξος καὶ εἰς πολλῶν ἀναγνωστῶν τὰ χεῖλη ἰχνογραφεῖ μειδίαμα δὺςπιστον· ἀλλ' ἀφ' ὅλων τῶν ὀρθῶς σκεπτομένων νομίζω ὅτι θὰ ἐξελειφθῇ, ἀφ' οὗ ἐξηγηθῶ.

Ἡ φιλοπονία, δι' ἧς μορφοῦται τὸ πνεῦμα ἀποκτῶν γνώσεις, δέν εἶνε βεβαίως ἀρετὴ περιττὴ ἢ εὐκαταφρόνητος· ἀλλ' ἄνευ τοῦ πνεύματος δέν ἔχει καμμίαν ἀξίαν. Αἱ γνώσεις δέν εἶνε εἰρηὶ στοιχεῖα σκέψεως, συγκρίσεως, ἢ πηγαὶ ἐμπνεύσεως. Ἀμα τὸ πνεῦμα δέν ἔχη τὴν δύναμιν νὰ κάμη τὴν συναρμολόγησιν ἢ νάρυσθῇ τὴν ἐμπνευσιν, αἱ γνώσεις εἶναι φορτίον ἄσκοπον, ἀνωφελές καὶ ὀχληρόν—ὅπως τὸ βλέπομεν καθεκάστην εἰς τοὺς σοφοὺς μας, τὰ πολυμαθῆ ταῦτα μηδενικᾶ—ὑπενθυμίζουσαι τὴν ξερὴ πολυμάθεια τοῦ Σολωμοῦ:

Ἄδὲ μὰ φορὰ ἦταν ἄνθρωπος κ' ἐκεῖ ἦταν ἕνας τόπος

σπορὰ ριπτομένη ἐπὶ ματαίῳ εἰς ἀγόνους ἀγρούς, ἀφ' ὧν οὐδεὶς ἀναδίδεται καρπός. Εἶνε βεβαίως εὐτυχὴς ἄνθρωπος ὁ ἔχων γνώσεις· ἀλλὰ πόσον εἶνε δυστυχὴς ὁ μὴ ἔχων παρὰ γνώσεις! Ἄνευ δημιουργικῆς δυνάμεως, ἄνευ γενικότητος νοῦ, ἄνευ καλαισθησίας γνώσεις εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσι. Τὸν ἀληθῶς εὐπαίδευτον καὶ μεμορφωμένον ἄνθρωπον ἐξ ἄλλου δέν χαρακτηρίζει ἡ πληθὺς καὶ ἡ ἄτακτος σωρεία τῶν γνώσεων, ἀλλὰ τὸ σύστημα, ἡ μέθοδος καὶ ἡ κατὰτάξις· ὅπως τὸν μα-

θηματικόν, ἐπὶ μερικῶ παραδείγματι, οὐχὶ ἡ ἀπομνημόνευσις τῶν ἀλγεβρικῶν τύπων καὶ τῶν συνθηματικῶν λύσεων, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν γνώσεων πόρισμα, ἡ ἕξις τοῦ σκέπτεσθαι μαθηματικῶς. Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον ὅτι ἄνευ φυσικῶν τιμῶν χαρισμάτων, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πλουσίων, ἀλλὰ μόνων αὐτῶν πολυτίμων καὶ ἀξιοθαυμάστων, ἡ φιλοπονία εἶνε ἄγονος καὶ ἀναξία τιμῆς· ἐγὼ δὲ διὰ τὰ χαρίσματα ταῦτα, τὰ ὅποια διαβλέπω πολὺ ἀνώτερα τῶν γνώσεών του, τιμῶ καὶ σέβομαι τὸν κ. Ροῖδην. Προτιμῶ κατὰ πολὺ τὸν νοῦν τῆς φιλοπονίας. Σύστημα θέλω καὶ ὄχι γνώσεις.

Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀνωτέρου ἰσχυρισμοῦ ἐδυνάμην νὰ προβάλω πολλὰ καὶ περιφανέστατα παραδείγματα. Περιοριζόμενος ὅμως ἐκ λόγων ἀπλῆς συμμετρίας εἰς τὸν συγγραφέα περὶ οὗ πρόκειται νῦν, ἀρκοῦμαι νὰ ἐρωτήσω: ἐκ τῆς βιογραφικῆς μελέτης περὶ τοῦ αὐτοκράτορος δὸν Πέτρου, τί πρέπει νὰ ἐλκύσῃ τὸν θαυμασμόν· ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας τῆς Βραζιλίας, — τὴν ὅποιαν οὐ μόνον ὁ κ. Ροῖδης, ἀλλὰ καὶ οἷοσδήποτε ἄλλος διὰ περισσοτέρας μελέτης εὐκόλως θὰ καθίστα εὐρυτέραν, — ἢ ἡ δύναμις τοῦ πνεύματος, ἣτις περιετέλνησε τόσῳ τέλει τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, διὰ τὴν λανθάνουσαν ὑφ' ἐκάστην γραμμὴν σκόπιμον σύγκρισιν τῶν ἐκεῖ πρὸς τὰ ἐδῶ, διὰ τὸ λεπτὸν πείραγμα, τὸ ἀποτελεσματικώτερον τῆς φωνασκοῦ ἀγανακτήσεως, διὰ τὰ ὠραῖα καὶ διδακτικὰ συμπεράσματα; Ἐπίσης εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι οἱ συντάκται τοῦ παρ' ἡμῖν ἐκδιδομένου Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ εἶνε ὅλοι πολυμαθέστατοι κύριοι· ἀλλ' ὀλίγιστοι, νομίζω, μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἱκανοὶ νὰ συναρμολογήσωσιν ἓν ἄρθρον, ὡς τὸ περὶ Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς τοῦ κ. Ροῖδου. "Οἱοὶ ἀνέγνωσαν τὸν Ὅμηρον· ὁ κ. Στεφανίδης μάλιστα τὸν γνωρίζει ἐκ στήθους· ἀλλὰ πόσοι ἄρα γε θὰ ἐδύναντο ἐξ ὀλίγων ὁμηρικῶν στίχων καὶ πολλῶν συλλογισμῶν «ὅπως ὁ Κουβιέρος ἐξ ὀλίγων τεμαχίων σκελετοῦ καὶ πολλῶν συμπερασμάτων κατῴρθωσε νὰ ἀναπλάσῃ ὀλόκληρον προκατακλυσμιαῖον ζῶον ἀπὸ τῆς προβοσκίδος μέχρι τῆς οὐράς» νὰ ἀναπλάσωσι καὶ οὗτοι ὀλόκληρον τὸ ἠθικὸν κάλλος ὁμηρικῆς ἠρωϊδος, οἷον ἀναλάμπει ἐν τῇ *Χρυσίδι* τοῦ κ. Ροῖδου, τὴν ὅποιαν διαπνέει λογικὴ ἀκροβάτις ὀλίγον, ἀλλὰ δι' αὐτὴν ταύτην τὴν εὐάρεστον καλλιτεχνικὴν τόλμην ἀξιέπαινος; Ἐκ τίνος παλαιοῦ μύθου — διὰ νὰ φέρω τὸ τελευταῖον παράδειγμα — τυγχάνει γνωστὸν ὅτι οἱ καρποὶ τῶν δύο μηλεῶν, τῶν βλαστησασῶν ἐπὶ τοῦ τάφου, ὑφ' ὃν ἀνεπαύθησαν ἐνηγκλισμένα τὰ σώματα τοῦ Ὁρέστου καὶ τοῦ Πυλάδου, εἶχον τὴν ἐξῆς θαυματουργὸν ιδιότητα: «Πᾶς ὁ γευόμενος τοῦ

καρπού τῆς μιᾶς τῶν μηλεῶν κατελαμβάνετο ὑπὸ ἀκαταβλήτου συμπαθείας πρὸς τὸν φαγόντα ἐκ τῶν τῆς ἐτέρας. Ἐν δὲ τῷ αἰσθήματι τούτῳ ὑπῆρχε καὶ διάκρισίς τις· ἂν δὴλα δὴ οἱ μηλοφάγοι ἦσαν τοῦ αὐτοῦ φύλου, συνεδέοντο δι' ἀρρήκτου φιλίας, ἂν δὲ ἀνὴρ καὶ γυνή, ἐγεννᾶτο μεταξύ των ἔρωσ, παραμένων μέχρι τοῦ τάφου». Ἐπὶ τούτου στηριχθεὶς ὁ κ. Ροῦθης, ὁ ἄνευ ἀξιώσεως μυθολόγου, καὶ ἐπὶ καταποτίου χασίς, ἐπεχείρησέ ποτε νὰ ἐπέξηγήσῃ διάφορα τῶν μυθικῶν ἢ ἱστορικῶν γεγονότων—τὸν ἱερὸν λόχον τῶν Θηβαίων, τὸν ἔρωτα τοῦ βασιλέως Κινύρα πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θυγατέρα, τοὺς ὁμοίως ἀνοσίτους ἔρωτας τῶν ἀρχαίων τραγικῶν, τὸν πρὸς ἑαυτὸν ἔρωτα τοῦ Ναρκίσσου, τοὺς μύθους τοῦ Ἑρμαφροδίτου καὶ τοῦ Πυγμαλίωνος. Ὁ «Ὁρέστης καὶ Πυλάδης» εἶνε κατ' ἐμὲ τὸ καλλιτεχνικώτερον τῶν ἄρθρων του, ὠραία δημιουργία, πλήρης ἀρετῶν, ὧν δεῖγμα παρέχει τὸ ἐξῆς τελευταῖον ἀπόσπασμα :

« . . . Οἱ ἀρχαῖοι γλύπται δὲν ὁμοιάζον τοὺς Συβαρίτας τῆς σημερινῆς τέχνης, οἵτινες περιορίζονται ἀποτυποῦντες ἐν εὐμαλάκτῳ πηλῷ τῆς φαντασίας αὐτῶν τὰ ἰνδάλματα καὶ ἐμπιστεύονται εἶτα εἰς μισθίους χειρας τὴν ἐργασίαν τοῦ μαρμάρου· ἀλλ' ἐκράτουν οἱ ἴδιοι τὴν σφύραν καὶ τὸν ἐγκοπέα, μεταβάλλοντες ἀμόρφους ὄγκους εἰς ἀκτινοβόλους Ἀπόλλωνας ἢ χαριτοθερύτους Νηρηΐδας. Ἐν ἀρχῇ τὸν σκληρὸν λίθον ἐπότιζον διὰ μόνου τοῦ καταρρέοντος ἐκ τοῦ μετώπου ἰδρώτος, ἔπειτα δὲ δι' ὕδατος ἢ ὄζους πρὸς μετρίασιν τῆς σκληρότητος καὶ ἐλάττωσιν τοῦ κόπου. Ὁ δὲ ἕτερος Ἑρμογλύφος, ἐγγὺς ὧν νὰ τελειώσῃ μετὰ πυρετώδη ἀγρυπνίαν ἀγαλμα καλλίστης Ἀφροδίτης, εἶχεν ἐξαντλήσει μέχρις ἐσχάτης σταγόνας τὸ ὕδωρ τῆς λαγῆνου. Μὴ ἔχων πρόχειρον ἄλλο οὐδὲ θέλων νὰ διακόψῃ τὴν ἐργασίαν, ἐμηχανεύθη νὰ μαλακώσῃ τὸν πάριον λίθον, τρίβων δι' ἐνὸς μήλου, ὅπερ εἶχε περισσεύσει ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὸ λιτὸν αὐτοῦ δεῖπνον δύο. Τὸ τέχνασμα ἐπέτυχε θαυμασίως καὶ τὸ ἔργον συνετελέσθη ἐντὸς τῆς νυκτός· αἱ δὲ πρωιναὶ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες ἐφώτισαν Ἀφροδίτην τόσον ὠραίαν, ὥστε ἤθελεν εἰπεῖ τις αὐτὴν οὐχὶ λίθον ὑπὸ ἀριστοτέχνου ζωογονηθέντα ἀλλ' ἀληθῆ θεάν, μετὰ τοῦ βλέμματος καὶ τοῦ μειδιάματος καὶ τῶν παλμῶν αὐτῆς πάντων ἀπολιθωθείσαν. Ὁ καλὸς τεχνίτης, οὔτε φίλαυτος οὔτε ἐγωῖστῆς ὧν, εὐθύς ἐνόησεν ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ὑπεράνθρωπός τις δύναμις εἶχεν ὀδηγήσει τὴν σμίλην καὶ τὸν κοπέα, τὸ δὲ πρὸ αὐτοῦ εἶδωλον δὲν ἐθαύμασεν αὐταρέσκως ὡς ἔργον τῶν χειρῶν του, ἀλλ' ὡς θεῖαν τινὰ ἀποκάλυψιν τῆς γυναι-

κειάς καλλονῆς. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἠρέσθη εἰς τοῦτο καὶ ἦτο εὐ-
 τυχῆς θαυμάζων καὶ λατρεύων. Τοιοῦτος εἶνε πάντοτε ἐν ἀρχῇ ὁ ἔρως·
 ἀρνούμενος ἐξ ἑαυτοῦ τὴν τροφήν καὶ νομίζων ὅτι δύνатаι ἐπ' ἀπειρον
 νὰ ζῆσῃ ὡς οἱ τέττιγες διὰ δρόσου καὶ ἀσμάτων. Ἄλλ' ἄμα ἀνδρωθῆ
 καθίσταται ἀχόρταγον θηρίον, ἀπαιτοῦν κατὰ τὸν ἔθραϊκὸν νόμον
 ἀσπασμὸν ἀντὶ ἀσπασμοῦ. Τοιαύτης ὅμως ἀνταποδόσεως ἀδύνατον
 ἦτο νὰ τύχῃ ὁ δύσερως Ἐρμογλύφος παρ' ἐρωμένης ἐκ μαρμάρου, οὐδ'
 ἤθελε νὰ ζητήσῃ παρ' ἄλλης, καθότι πᾶσαι αἱ γυναῖκες ἐφαινοντο
 ἡδῆ αὐτῷ βέβηλοι γελοιογραφαὶ τοῦ θεοῦ πρωτοτύπου. Τὰς ἡμέρας
 αὐτοῦ πᾶσας καὶ τὰς νύκτας διήνυεν ὁ δυστυχῆς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ
 εἰδώλου του, ὅτε μὲν τὴν καλλονὴν θαυμάζων, ὅτε δὲ τὴν ἀναλγη-
 σίαν καταρῶμενος καὶ ἐνίοτε λαμβάνων ρόπαλον ἀνὰ χεῖρας, ἵνα συν-
 τρίψῃ τὴν συντρίψασαν τὴν καρδίαν του. Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀρε-
 στείου μῆλου ἀναφθεῖσα πυρκαϊὰ ἐθέριζε τὰ σπλαγγνα τοῦ ἀθλίου, ὁ
 χυμὸς τοῦ ἐτέρου δι' οὐ εἶχε τὸ μάρμαρον ποτισθῆ, ἐθαυματουργεῖ κά-
 κεινος καὶ ἐμάλασε τὸν λίθον. Πρωῖαν δέ τινα, ἐν ᾧ ὁ ἐτοιμοθάνατος
 ἡδῆ τεχνίτης ἀπεχειρέτα δι' ἐσχάτου βλέμματος τὴν θεάν, τὸ θαῦμα
 συνετελέσθη, τὸ μάρμαρον ἐκινήθη, κατέβη ἐκ τοῦ βάρου ἡ Ἄφρο-
 δίτη καὶ ἀναρτήσασα εἰς τὸν τράχηλον τοῦ γλύπτου περιδέριον λευ-
 κῶν βραχιόνων, ἐψιθύρισεν εἰς τὸ ὠτίον του: Ζῆθι Πυγμαλίων!»

* *

Τὸ *σκαλάθυρμα* (σκαλαθύρω, ἀθύρω σκάλων=σκαλίζω) σημαίνει
 κυρίως λεπτολογίαν παιγνιώδη ἢ σοφιστικὸν ἐρώτημα. Ἐκ τούτου νο-
 μίζω ὅτι ἡ λέξις—ἧς ἡ παρ' ἡμῖν χρῆσις γίνεται λίαν ἄκυρος—δὲν
 πρέπει νὰ χαρακτηρίζῃ ἀδιακρίτως πᾶν ἄρθρον, εὐθυμον ἢ χαριτολό-
 γον, φλυαρίαν ἐπὶ τέλους, ἀφ' ἧς ὁ συγγραφεὺς μετριοφρονῶν θέλει
 ν' ἀποκλείσῃ πᾶσαν σοβαρότητα χροιάν· πλὴν ἐκεῖνα μόνον, τὰ ὅποια
 ἀποτελοῦνται ὑπὸ μιᾶς θέσεως παραδόξου, ἀναπτυσσομένης καὶ συζη-
 τουμένης σοφιστικῶς, ἀλλὰ μετὰ τέχνης, ὥστε τὸ σόφισμα ἐξ ἀρχῆς
 νὰ πείθῃ ὡς λογικὴ ἀλήθεια. Τὸ νὰ καταδείξῃ τις λ: χ: ὅτι ἄμικ τοῦ
 ἀνθρώπου αἱ ἀρεταὶ ὑπερβάλωσι τὸ σὺνηθες μέτρον, τότε ἡ σύγκρισις
 γίνεται πρὸς ἀρετὰς ζῶων—ἡ δύναμις πρὸς τὴν τοῦ λέοντος, ἡ ἐπιμο-
 νὴ πρὸς τὴν τοῦ ὄνου, ἡ πονηρία πρὸς τὴν τῆς ἀλώπεκος, ἡ εὐμάθεια
 πρὸς τὴν τοῦ ἐλέφαντος, ἡ σύνεσις πρὸς τὴν τοῦ ὄφραος καὶ καθεζῆς,
 —νὰ ἰσχυρισθῆ δ' ὡς ἐκ τούτου ὅτι τὰ ζῶα εἶνε τελειότερα τοῦ ἀν-
 θρώπου, θὰ ἦτο πλήρες ἂν ὄχι εὐφυῆς σκαλάθυρμα, ἄξιον νὰ κατα-

λάβη δύο—τρεις σελίδας περιοδικού ἢ ἡμερολογίου, εὐαρέστως ἀναγι-
νωσκομένας.

Τῆς τοιαύτης πεζογραφίας εἰσηγητὴς δύναται νὰ θεωρηθῆ παρ' ἡμῖν,—ἀν δὲν με πλανᾷ ἀνεπαρκὴς ἔρευνα,—ὁ κ. Ροῖδης, ὅστις ἐδη-
μοσίευσεν ἐπιτυχέστατα (*) ἐκάστοτε σκαλαθύρματα. Ἐνια τούτων
δύνανται νὰ χρησιμεύσιν ὡς πρότυπα· καὶ εἶνε τόσῳ μᾶλλον ἀξία
ὑπολήψεως, καθ' ὅσον οὔτε εὐκολα οὔτε ἐλαφρὰ ὅσῳ φαίνονται εἶνε
τὰ σκαλαθύρματα. Ὡς οἱ μῦθοι τὰ ἐπιμύθια, κρύπτουσι καὶ ταῦτα
ὑπὸ τὴν σοφιστείαν πολλὰκις ἀληθείας· ὑπὸ τεχνικὴν δ' ἀπλῶς ἐπο-
ψιν, ἐκτὸς πάσης ἄλλης ἀρετῆς, ἀπαιτοῦσιν ἔκτακτον ὀξύνοϊαν καὶ
διαλεκτικὴν δύναμιν, ἀνευ τῶν ὁποίων οὔτε ἡ εὗρεσις καλῆς θέσεως
εἶνε δυνατὴ, οὔτε ἡ ἐπιτυχὴς αὐτῆς ὑποστήριξις δι' ἐπιχειρημάτων—
τῶν λεπτομερειῶν, ἐν αἷς λανθάνει ὡσεπιτοπολὺ τοῦ σκαλαθύρματος ἡ
πραγματικὴ ὠφέλεια. Ἡ τιμὴ τῶν γυναικῶν τοῦ κ. Ροῖδου, ὁ Κόδρος
τοῦ κ. Χ. Ἀννίνου, ἡ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα τοῦ κ. Μητσάκη εἶνε τέλεια
σκαλαθύρματα, ἐξ ἐκάστου τῶν ὁποίων προκύπτει ἀνὰ ἓν κάλλιστον
δίδαγμα.

Ἡ ὀξύνοϊα καὶ ἡ διαλεκτικὴ,—ἀναμφισβήτητα προσόντα τοῦ κ.
Ροῖδου—χαρκτηρίζουσιν ἐν γένει τὰ δημοσιογραφικὰ αὐτοῦ ἄρθρα,
τὰ τε πολιτικά, τῶν ὁποίων πολλὰ εἶνε κατ' οὐσίαν σχεδὸν σκαλαθύρ-
ματα—καὶ τὰ σατυρικά, τῶν ὁποίων πλουσία ἀποθήκη ὑπάρχει ἡ
πρώτη περίοδος τοῦ «Ἀσμοδαίου». Ἡ σατυρικὴ αὕτη ἐφημερίς, πρώτη
εἰσαγαγούσα ἐν Ἑλλάδι τὴν καλλιτεχνικὴν σατυρογραφίαν καὶ γελοιο-
γραφίαν, ἰδρῦθη τῷ 1875, ἐν τῇ γονίμῳ ἐποχῇ τῶν στηλιτῶν, ὑπὸ
τοῦ κ. Θέμου Ἀννίνου καὶ τοῦ κ. Ροῖδου, ὧν συνεδυσάθησαν ἀποτε-
λεσματικώτατα ὁ ὀξύτατος κάλαμος καὶ ἡ μολυβδῖς. Πολλοί, τῶν
ὁποίων ἐζήτησα περιεργὸς τὴν γνώμην, μοι εἶπον ὅτι τὰ ἄρθρα τοῦ
Ἀσμοδαίου εἶνε κλασσικά. Τὸ κατ' ἐμὲ ἀπέχων τοιοῦτου παρακιν-
δυνευμένου ἐπαίνου, δὲν δύναμαι ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ ὁμολογήσω ὅτι
τὰ σατυρικά τοῦ κ. Ροῖδου, μεθ' ὅλας αὐτῶν τὰς ἐλλείψεις, τὸν ξενι-
σμόν, τὴν παλιολογίαν καὶ τὴν πολλαχοῦ ἐκβιαζομένην αὐστηρότητα
τῆς καλαισθησίας, μοι φαίνονται ἀμίμητα καὶ ἀξιανάγνωστα. Καὶ
σήμερον ἀκόμη, μετὰ μίαν διαρρέυσασαν δεκαπενταετίαν, καθ' ἣν ἡ
πρόοδος τῆς σατυρογραφίας ἔπρεπε νὰ ᾔνε ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μεγαλητέ-
ρα, δὲν ἔχω νὰ παραβάλω πρὸς τὰς περιφήμους Ὀρολογίας τοῦ κ.

(*) Κατ' ἐμὲ, τόσῳ μᾶλλον ἐπιτυχὴς εἶνε ἓν σκαλαθύρμα, ὅσῳ μεγαλητέραν λο-
γικὴν ἐργασίαν ἀπαιτεῖ πρὸς ἐξέλεξιν τοῦ σοφίσματος.

Ροΐδου, εἰμὴ ὀλίγα ἄρθρα τοῦ κ. Μητσάκη καὶ ἄλλα τόσα τοῦ κ. Ἄννινου. Ἄν ἐξαίρεσωμεν τὴν μολυβθίδα τοῦ Ἄστεος καὶ τὴν μουσαν τοῦ Ρωμηοῦ, αἵτινες προὔχθησαν ἰκχνῶς, — ἡ σατυρική πεζογραφία κατ' οὐσίαν ἔμεινε στάσιμος, ἂν δὲν ὠπισθοδρόμησεν. Ὅσοι ἐζήλωσαν νὰ μιμηθῶσι τὸν κ. Ροΐδην, ἀνίκανοι νὰ ἐννοήσωσι καὶ νὰ ἐπιτηδευθῶσι τὸ ὄξύ του πείραγμα καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν τοῦ ὕφους, ἐξέλαβον ὑπὸ πολὺ ἐλαφροτέραν ὄψιν τὴν σάτυραν καὶ περιορισθέντες μόνον εἰς τὴν μορφήν, ἐκαλλιέργησαν, ὡς τὸ Α αὐτῆς καὶ τὸ Ω, τὸ λογοπαίγιον. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἡ παιδιὰ αὕτη εἰς τὰς δεξιὰς χεῖρας τοῦ κ. Ροΐδου δὲν ἦτο εἰμὴ ὄργανον ἐκφράσεως χαριέσσης καὶ ὄχι σκοπός, ἀπλῆ ἀρετὴ ὕφους ἄνευ ἄλλης ἀξιώσεως, ἡ μεμετρημένη αὐτῆς χρῆσις ἐπεζητεῖτο καὶ ἤρесе· τὸρα ὅμως, ἀφ' οὐ ὑπὸ ἀνθρώπων ἀνοήτων ἄτοπος ἐγένετο κατάχρησις λογοπαγιῶν, ὑποτασσόντων εἰς ἑαυτὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ γράφοντος καὶ μὴ ὑποτασσομένων εἰς αὐτήν, τὸ λογοπαίγιον ἐν γένει ἔχασεν ὅλην του τὴν ἀξίαν καὶ κατεδικάσθη ἀμετακλήτως ὡς ἄσκοπον καὶ γελοῖον, ὑφ' ὅλων τῶν ἀξιούντων τὴν λέξιν, παίζουσαν ἢ μὴ, ὄργανον ἐννοίας. Ὁ κατακλυσμὸς τοιούτων ἀλόγων λογοπαγιῶν, προχείρων εἰς πᾶν ἄρθρον καὶ εἰς πᾶν στόμα, ἔχον ἀξιώσεις εὐφυολογίας, μοὶ ὑπηγόρευσε σελίδας τινὰς ἐναντίον λογοπαγιῶν καὶ λογοπαικτῶν, μετὰ πικρᾶς ἀλλ' οὐχὶ ἀδίκου ἀγανακτήσεως γεγραμμένας, τὰς ὁποίας παρέχουσα τολμηρῶς εἰς τὸν Ἄρθρον τοῦ Κόσμου. Καὶ δὲν ἠξέυρω μὲν ἂν ὁ κόπος μου ἦτο ἀνάλογος τῆς ἐξ αὐτοῦ ὠφελείας· πλὴν τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι, ἐν ᾧ πολλοὶ τῶν φίλων μου ἐμετρίασαν τὸ ἐλάττωμά των, οὐδεμία ἀφ' ἐτέρου τῶν ἐφημερίδων διέπραξεν ἔκτοτε ἔγκλημα ὡς τὸ τῆς μακαριτίδος συναδέλφου των, ἥτις ἔγραφέ ποτε «σᾶς τὸ λέγομεν καθημερινῶς» μὲ ἀξιώσιν λογοπαγιῶν, σχετιζομένου πρὸς τὸν τίτλον τῆς!

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς πληθώρας τῶν δισημάντων ἤχων ἐν τῇ σημερινῇ σατύρᾳ, ἐν ἣ οὐχὶ σπανίως διαβλέπει τις καὶ κρίσιν καὶ ποιὰν τινα εὐφυΐαν, ἐνίοτε δὲ εἰλικρίνειαν καὶ δύναμιν, τὸ ἀπελπιστικώτερον σύμπτωμα εἶνε ἡ παραμέλησις τοῦ ὕφους. Οἱ βαδίσαντες ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ κ. Ροΐδου, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐθεώρησαν ὅπως ἄσκοπον καὶ περιττὴν τὴν περιτέχνησιν τῆς ἐκφράσεως, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος παντοῦ εὐσυνειδήτως ἐπετηδεύετο, εἴτε ὡς συντάκτης τοῦ Ἀσμοδαίου, εἴτε ὡς συγγραφεὺς τῆς Παπίσσης Ἰωάννας, καλῶς γνωρίζων μετὰ τοῦ Σουρῆ ὅτι ἄνευ καλλιτεχνικῆς μορφῆς πᾶν διανοητικὸν προϊόν, ἔστω καὶ σάτυρα ἂν ᾖ, ἀποκλείεται σκληρῶς τῆς ἐλπίδος ὄχι μόνον τοῦ νὰ ζήσῃ εἰς

τὸ μέλλον—ἀξίωσις τὴν ὁποίαν πιθανὸν νὰ μὴ ἔχῃ—ἀλλὰ καὶ ν' ἀναγνωθῆ ἀπλῶς ὑπὸ τῶν φιλοκάλων τῆς σήμερον. Ἡ περὶ τὴν ἔκφρασιν αὕτη ἀκρότης, τὴν ὁποίαν ὁ κ. Ροῖδης οὔτε παίζων ἢ σατυρίζων δὲν καταστρέφει, μοὶ ὑπενθυμίζει μίαν γνώμην τοῦ Δωδέ, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως ἀνέγνω ἔν τινι κριτικῷ του προλόγῳ. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Tartaristou* θεωρεῖ δύσκολον ἢ μὴ ἀδύνατον πρᾶγμα τὴν συνύπαρξιν τοῦ αὐστηροῦ τεχνικοῦ ὕφους μετὰ τῶν εὐτραπέλων ἐννοιῶν. Τὸ ὕφος, λέγει, ὁμοιάζει μὲ τὰ κυριακάτικα φορέματα τῶν παιδιῶν. "Ἄμα ἡ μητέρα τοῖς εἶπῃ: «Παίξετε, ἀλλὰ προσέχετε μὴ λερώσετε τὰ καλά σας» ἅς ἦνε βεβαία ὅτι δὲν θὰ διασκεδάσουν. Ἡ προσοχὴ τῶν ἐνδυμάτων δὲν ἀφίνει τῷ ὄντι ἐλευθερίαν δι' ἄνετον παιγνίδιον. Ἄλλὰ τὸ ἐξαιρετικὸν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ λογογράφῳ εἶνε ὅτι ἐν ᾧ αἱ ἐννοαὶ του ἐξώρμηταν πολλὰκις ὡς παιδίσκαι τρελλαί, γελῶσαι καὶ συνωθούμεναι καὶ πηδῶσαι καὶ παίζουσαι, ἐν τούτοις σπανιώτατα ἀφῆκε νὰ κηλιδωθῆ ἀπροσέκτως τὸ ἡχρὸν αὐτῶν ἐνδυμα.

* *

Πρὸ πάσης ἐξετάσεως τῶν φιλοσοφημάτων, καὶ ἰδίᾳ τῶν περὶ νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ γλώσσης ἰδεῶν τοῦ κ. Ροῖδου, εἶνε ἀνάγκη νὰ εἶπω περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνήθως ἐργάζεται καὶ ὅστις συνίσταται κυρίως εἰς τὸ νὰ μελετᾷ ἐπιμελῶς, πρὶν ἢ γράψῃ περὶ οἰουδῆ ποτε θέματος, ὅσα ἤδη ἐγράφησαν περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ σκέπτηται εἶτα ἐπὶ τούτων ἕως οὐ εὔρη νεώτερόν τι νὰ εἶπῃ ἢ τοῦλάχιστον διατύπωσιν τῶν ἤδη ρηθέντων ἐπιτυχιστέρων. Ἐπὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης τοῦ συγγραφέως, τὴν ὁποίαν ἐπιβεβαιοῦσιν ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ καλάμου του, καὶ ἥτις ἀπκλείει πᾶσαν ὑπερβολικὴν ἀξίωσιν πρωτοτυπίας καὶ δημιουργικότητος, περιορίζουσα τὸ ἔργον του εἰς ἔργον ἀπλοῦ λογικευομένου, μετριόφρονος καὶ εὐσυνειδήτου, προσπαθοῦντος νὰ μορφώσῃ τὴν ἀρίστην περὶ τῶν διαφόρων ζητημάτων πεποίθησιν καὶ ταύτην νὰ μεταδώσῃ μὲ ἴδια ἐπιχειρήματα καὶ ἐφαρμογὰς πρὸς τοὺς ἀναγνώστας του. — ἐπὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης πρέπει νὰ στηριχθῆ ὁ ἐπιθυμῶν ἐκ πνεύματος δικαιοσύνης ν' ἀπαλλάξῃ τὸν κ. Ροῖδην πάσης μομφῆς περὶ νοσφισμοῦ ξένης ἐργασίας, υἱοθετήσεως ξένων φιλοσοφιῶν, ἐπιδείξεως, ἀσεβείας, σκωπτικότητος, μοχθηρίας, ἀσταθείας καὶ ὅσων ἄλλων ἐξήμεσαν πολλὰκις κατ' αὐτοῦ—καὶ εἰς πρόσφατόν τινα ἀκόμη περίστασιν—οἱ πολιτικοὶ καὶ φιλολογικοὶ αὐτοῦ ἀντίπαλοι. Τούτων ὁ σημαντικώτερος ὑπῆρξεν ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος, μεθ

οὐ κυρίως συνεζήτησε τὴν περὶ νεοελληνικῆς ποιήσεως πολυθρύλλητον συζήτησιν. Ἡ πρώτη γνώμη, τολμηρὰ καὶ ἀποφασιστικὴ, ἐξηγήθη ὡς ἐν σχεδίῳ κατὰ τινα ποιητικὸν ἀγῶνα, ἐν τῇ κρίσει τῆς ἀγωνοδίκου ἐπιτροπείας, ἧς ὁ κ. Ροῦθης ἐτύγχανεν εἰσηγητής. Ὁ τεχνοκρίτης ἐκήρυξεν ἄγονον καὶ ἀνωφελεῖ οὐ μόνον τὸν ἀγῶνα ἐκεῖνον, — καθ' ὃν οὐδὲν μὲν τῶν ὑποβληθέντων ἔργων ἔκρινεν ἄξιον βραβείου, τῶν πλείστων δ' ἐξῆρε τὰ γελοῖα, — ἀλλὰ καὶ πᾶσαν περὶ ποιητικῆς παραγωγῆς ἀπόπειραν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἐν τῷ παρόντι ἀδύνατον εἶνε, ἔλεγε, νὰ βλαστήσῃ ποίησις, ἐλλείπει τῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ποιητοῦ συντελούντων στοιχείων, τῆς περιρρεούσης ποιητικῆς ἀτμοσφαιρας. Κατὰ τῆς γενικῆς ταύτης προγραφῆς διαμαρτυρούμενος ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος ἐπεχείρησε ν' ἀντιτάξῃ τὴν ποιητικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ Γεωργίου Ζαλακώστα, ὡς ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα μετ' ἄλλων πολλῶν ἀνισχυροτέρων, εἰς τὰ ὅποια ἀπήντησεν ὁ κ. Ροῦθης καὶ ἀνταπήντησεν ὁ κ. Βλάχος καὶ ἤναψεν οὕτως ἡ μακρὰ συζήτησις, εἰς ἣν καὶ ἄλλοι ἔλαβον μέρος καὶ ὅλοι παρηκολούθησαν μετ' ἐνδιαφέροντος. Ἐκτός τῶν προσωπικῶν — ὧν ἀμφίβολον μένει τὸ κέρδος, ἀμφότεροι δὲ οἱ ἀντίπαλοι ὑπέχουσιν ἀμειβαίως τὴν εὐθύνην, — ἀνεπτύχθησαν τότε ἐν τῇ μικρᾷ αἰθούσῃ τοῦ Παρθενοῦ ἐν μέσῳ πυκνοῦ πάντοτε ἀκρατηρίου, πολλαὶ αἰσθητικαὶ θεωρίαι· ἂν δὴλα δὴ ὁ ποιητῆς γεννώμενος ἔχη χρεῖαν τῶν καταλλήλων περιστάσεων, ὅπως ἀναδειχθῇ, ἂν ᾔνε ἀναγκαῖον τὸ ἰδανικόν καὶ ὅποιον τὸ ἐν Ἑλλάδι τοιοῦτον, ἂν τῷ ὄντι ἔχη ἐπίδρασιν ἡ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα, ἂν ᾔσαν ποιηταὶ ἀληθῶς ἢ στιχοπλόκοι καὶ μιμηταὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι — καὶ μυριοὶ ἄλλοι αἰσθητικοὶ κόμβοι, οἵτινες ἔδωσαν μὲν ἀφορμὴν εἰς ἔκχυσιν εὐφυΐας καὶ κατασκευὴν ὠραίων σελίδων, ἀλλὰ καὶ συνέτειναν πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρ' ἡμῖν ποιητικοῦ αἰσθημάτος ἐν γένει, καὶ εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν πρὸς τὴν ὑγιᾶ μελέτην καὶ τὴν ἀληθεστέραν ἔμπνευσιν τῶν νεωτέρων μας ποιητῶν.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι εἰς τὰ ἐπιχειρήματα τὰ ὅποια συνεσώρευσεν ὁ κ. Ροῦθης πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἰδέας του, ἐλέγχεται ἐνίοτε ἀντιφάσκων ἢ βᾶλλον ἀπὸ σκοποῦ, τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ἀνέκαθεν καὶ ἀνεκκλήτως ἐξακολουθεῖ φρονῶν ταῦτά περὶ τῆς ποιήσεως καὶ ἐν γένει τῆς δημιουργικῆς φιλολογίας. Ὡς ἐκ τῆς περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς ποιήσεως μελέτης, οὕτω καὶ ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλσωρίτου καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῇ Ἐφημερίδι προλόγου μιᾶς μυθιστορίας τοῦ Δοστογιέφσκη καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ περὶ Κόκκου τελευταίου ἄρθρου,

ἡ ἀρχικὴ γνώμη τοῦ τεχνοκρίτου ἀναφαίνεται μία πάντοτε καὶ σταθερὰ καὶ δύναται, ἄνευ τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τῶν ἀποδείξεων, νὰ συνοψισθῆ εἰς ὀλίγας λέξεις. Δὲν ἀρκεῖ ἡ εὐκληρῖα τῆς φύσεως ἔν' ἀναδειχθῆ ὁ ποιητής, ἀλλ' ἔχει χρεῖαν τῶν καταλλήλων περιστάσεων, ὅπως πρὸς παραγωγὴν καλῶν λειμωνίων δὲν ἀρκεῖ ὁ σπόρος ἂν καὶ ἡ γῆ δὲν ᾔηνε ἀγαθὴ. Ἀπαύγασμα τῶν περὶ αὐτὸν αἰσθημάτων, ἐκπρόσωπος τοῦ ἔθνικοῦ ἰδανικοῦ, ψάλτης τοῦ κοινοῦ πόνου ὁ ποιητής, ὅταν κατορθώσῃ νὰ ὑποτυπώσῃ—ὡς ἀτοπτρον πιστὸς ἀλλὰ τότε μόνον πρωτότυπος—τοὺς πόθους καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς γενεᾶς του, τότε μόνον εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναδειχθῆ, νὰ γνωσθῆ καὶ νὰ γαπηθῆ ὑπὸ τοῦ πλήθους—ἀψευδὲς γνώρισμα ποιητικῆς ἐπιτυχίας. Τούτου τεθέντος, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς πρωτοτύπου ποιήσεως καθίσταται σήμερον ἀνεφικτος παρ' ἡμῖν ὅπου, ὡς ἐκ τῆς κοινωμικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους ἐπικρατεῖ ἡ ἡμερία καὶ ἡ πεζότης, νέκρωσις πόθων καὶ αἰσθημάτων κοινῶν, ἔλλειψις παντὸς ἰδανικοῦ, δυναμένου νὰ συνενώσῃ ἐν ἀγάπῃ τὸν ποιητὴν μετὰ τοῦ πλήθους. Ἐν γένει ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ ποίησις δὲν εἶνε ἢ μιμητικὰ προϊόντα ξένων φιλολογιῶν, παιδαριώδη ψελίσματα, ἄσκοπα καὶ ἄλογα στιχορρήματα, ἀπηχῆσεις τοῦ τελευταίου ἀναγνωσθέντος βιβλίου ἢ ἐντυπώσεις φευγαλέου αἰσθήματος ἔρωτικοῦ. Ὅσοι, ὑπεράνω τοῦ πολυπληθοῦς συρρετοῦ τῶν στιχοπλόκων, ἔτυχον μὲν τάλαντου ποιητικοῦ οὐχὶ δέ, ὅπως ἄλλοι εὐτυχέστεροι, καὶ τῶν καταλλήλων πρὸς ἀνάδειξίν του περιστάσεων, ἡδίκηθησαν ὑπὸ τῆς ἀμούσου καὶ ἀγόνου ἐποχῆς. Ὁ Σολωμὸς, ὁ κοῤῥατιστὸς τῶν συγχρόνων ποιητῶν, ἔγραφεν ἐν Ζακύνθῳ τὸν ὕμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν ἐν ᾧ ἀπὸ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς ἤρχοντο μεμακρυσμένοι οἱ κρότοι τοῦ τυραννοκτόνου τηλεβόλου. Οὕτω, μόνον ὑπὸ βροχὴν περσικῶν τοξευμάτων ἐδυνήθη νὰ εἴπῃ ὁ Λεωνίδας «ἐν σκιᾷ πολεμήσομεν» καὶ μόνον πρὸ τῆς πυρᾶς ὁ Διάκος:

Σκυλιὰ κ' ἂν μὲ σουβλίσετε, ἕνας Γραικὸς ἐχάθη.

Οἱ ἀδελφοὶ Σοῦτσοι, ὡς καὶ πᾶσα ἡ περὶ αὐτοὺς ποιητικὴ γενεά, ἦσαν ἀπλούστατα μεταφρασταὶ τῶν στίχων τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ Λαμαρτίνου. Ὁ δὲ Βαλαωρίτης, φύσις ποιητικῆ ἀξία κρείττονος τύχης, ἵνα δυνηθῆ νὰ ἐμπνευσθῆ ἐδέησε νάνασκάψῃ εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν ἀρματολικῶν χρόνων, ὅτε ἰδανικὸν ἦτο ἡ ἐλευθερά ζωὴ τοῦ κλέφτη ἐποχὴν ἰσάκεις ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μας ἀπομακρυσμένην, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων,

ὄτε τὸ ἰδανικὸν ἦτο ἡ ἄρμονικὴ σύζευξις σώματος εὐθηνοῦς καὶ ὠ-
 ραίου πρὸς νοῦν ὑγιᾶ καὶ γαληνιῶντα. Καὶ τοῦτο διότι σήμερον οἱ κοι-
 νοὶ μας πέθιο εἶνε ὅλως ἀλλοίως φύσεως· ἄν ἄλλοτε ὠνευρεοῦμεθα τὴν
 ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σήμερον μᾶς ἀποροφᾶ ἐξ ὀλο-
 κλήρου ἡ κοινωνικὴ ἀποκατάστασις, ἡ οἰκοδόμησις μεσημβρινῆς εὐαέ-
 ρου οἰκίας καὶ ἡ ἄγρυ πλουσίας προικός. Τοιοῦτο πεζὸν ἰδανικὸν ἐπι-
 σείει ὡς φόβητρον ὁ κ. Ροῖδης ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν νέων μας μου-
 σολήπτων, προκαλῶν αὐτούς, ἄν τολμῶσι, νὰ ἐγείρωσιν ἀξιώσεις ἐθني-
 κῶν ποιητῶν.

Χωρὶς νὰ θέλω ν' ἀναπτύξω ἐνταῦθα τὴν γνώμην, ἣν ἔχω μορφώσει
 περὶ ποιήσεως νεοελληνικῆς, οὔτε ν' ἀναιρέσω συστηματικῶς ἢ νὰ συ-
 ζητήσω, δὲν δύναμαι ἐξ ἄλλου ν' ἀποκρύψω ὅτι ἡ θεωρία τοῦ κ. Ροῖ-
 δου μοὶ φαίνεται ἔχουσα πολλὰ τὰ τρωτά. Τὸ κατ' ἐμὲ τοῦλάχιστον,
 ἄν καὶ δὲν παραδέχομαι τελείως τὴν γνώμην ἄλλων κριτικῶν, ἀξι-
 ούντων ὅτι ὁ μέγας ποιητὴς πρέπει νὰ δημιουργήσῃ μόνος του καὶ νὰ
 ἐπιβάλλῃ ἰδανικόν, ἀντιτιθέμενος πρὸς τὴν ροπήν τῶν συγχρόνων του,
 οὔτε ἀρνοῦμαι τὴν σημαντικὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος· οὐδέποτε
 ὅμως θὰ ἐσύγχιζον τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν μὲ τὸν ποιητὴν ἐν γένει, οὔτε
 τὸ πολὺ πλῆθος μὲ τὸ ἀνεπτυγμένον κοινόν. Σήμερον, μὲ τὸ κοσμο-
 πολιτικὸν πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, μὲ τὰς προόδους τῆς φιλοσοφίας καὶ
 τῆς ἐπιστήμης, ἡ ποίησις ἔχουσα ἀλλοίους προορισμούς, δὲν εἶνε ἀπο-
 λύτως ἀναγκαῖον διὰ νὰ ᾗν μεγάλη νὰ ᾗν ἐθνικὴ, ὡς ἐννοεῖ τὴν
 λέξιν ὁ κ. Ροῖδης· οὔτε ἀπὸ πάσων ἐποχῶν ἐλλείπει ὁμᾶς φιλοκάλων
 ἀνθρώπων, ἰκανῶν νὰ ἐκτιμήσωσι καὶ ν' ἀγαπήσωσιν ἕνα εἰλικρινῆ
 μύστην τῆς τέχνης, ἐκχύνοντα τοὺς θησαυροὺς τοῦ νοῦ του καὶ τῆς
 καρδίας του

. 'σὲ στίχων στροφὰς φτερωμένες,
 Καθὼς ὁ τεχνίτης 'σὲ πέτρα λευκὴ
 ἀγάλματος δίνει θωριὰς χιονισμένες.

Ἡ ποίησις αὕτη, ἣτις θὰ ὑπάρχῃ «ἐφ' ὅσον θ' ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος καὶ
 θὰ ἔρχεται ἄνοιξις καὶ θὰ ψάλλουν ἀηδόνες» ποίησις, τὴν ὁποίαν ὁ
 κ. Ροῖδης φαίνεται τόσον ὑποβιάζων, εἶνε δεκτικὴ τὸν ἀντικτὸν ὑψί-
 στης ἀναπτύξεως. Πρὸς τὸ μέλλον ταύτης τρέφω πολὺ μεγάλην ἐμπι-
 στοσύνην. Μόνον ἐκ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας ἄν φθασῇ ν'
 ἀρύηται τὰς ἐμπνεύσεις, ἀνεξαρτήτως παντὸς ἔθνους καὶ παντὸς πλή-
 θους, ὑποτάσῃ δὲ ταύτας εἰς τὴν ἔκφρασιν, κατὰ τὴν ὁλοὴν προβαί-
 νουσαν εἰς τελειότητα τέχνην, εἶνε ἰκανὴ πρὸς παραγωγὴν ἔργων γεν-

ναίων, ἐφ' οἷς οὐδεὶς τῶν ἐθνικῶν ποιητῶν τοῦ παρελθόντος θὰ δύναται νὰ καυχήθῃ. Ἡ ποίησις αὖτις δὲν παρήγαγεν ἀκόμη οὔτε θὰ παραγάγῃ ὑπὸ μίαν ἔποψιν ποτὲ Τυρταίους ἢ Δακτύας ἢ Μίλτωνας· ἀλλ' ἤδη ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν μιστῶν τῆς ποιητῆς τόσῳ μεγάλους, ὅσῳ θὰ ἦτο εὐτυχῆς ἡ Ἑλλάς ἂν εἶχε μόνον ἓνα. Καὶ ὅμως οἱ ποιηταὶ οὔτοι οὔτε κάτοπτρα τῶν κοινῶν αἰσθημάτων καὶ πόθων εἶνε, οὔτε ἡ τέχνη των καθίσταται καταληπτὴ εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, οὔτε τὸ ἔθνος των ἀνευρίσκει εἰς τὸ ἄστυ μὲν τῶν τὸ ἰδανικόν του.

Πλὴν ἀνώτερον ὄλων μου τῶν λόγων εἶνε βεβαίως τὸ γεγονός ὅτι ἐκ τῆς ὑπαρχούσης σήμερον ἐν Ἑλλάδι ποιήσεως παρὰ πᾶσαν τὴν σχετικὴν καὶ μετρίαν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, ἔσχον οὐχὶ σπανίας μέχρι τοῦδε στιγμᾶς ἀπολαύσεως καλλιτεχνικῆς. Δύο ἢ τρεῖς τῶν συγχρόνων μας εἶνε δι' ἐμὲ ποιηταὶ ἀληθεῖς καὶ ἀγαπητοί. Δὲν ἤξεύρω ἂν πταίῃ εἰς τοῦτο ὁ ὀργανισμὸς μου καὶ ἡ μόρφωσίς μου· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι θὰ προετίμων νὰ παραδεχθῶ ὡς ποιητικὴν τὴν παρούσαν ἀτμόσφαιραν ἢ νὰ μὴ ὀνομάσω ποιητὴν τὸν κ. Παλαμᾶν. Καίτοι, τὴν οἰανδῆποτε ἀξίαν τῆς νεωτάτης ἡμῶν ποιήσεως δὲν φαίνεται ἀρνούμενος καθ' ὀλοκληρίαν καὶ ὁ κ. Ροῦῖδης. Ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ ἄρθρῳ, δημοσιευθέντι ἐν τῇ *Ἀκροπόλει*, ἀξιοῖ προσοχῆς τὴν τελευταίαν παραγωγὴν καὶ εἶνε διατεθειμένος νὰ κρίνῃ τοὺς ποιητὰς μας. Τὸ λάθος του ὅμως τὸ ἀσύγγνωστον εἶνε ὅτι ἐν τῇ εὐέλπιδι ταύτῃ ἐργασίᾳ ἀρχεται ἀφ' ἑνὸς στιχοῦργου ἀναξίου παντὸς λόγου καὶ τόσῳ γελοίου, ὥστε τῷ ὄντι «καὶ κατὰδικον ἀγόμενον εἰς τὴν ἀγχόνῃν εἰμπορεῖ νὰ κάμῃ νὰ γελᾶτῃ» ἐπιγράφει δὲ διὰ τοῦ ὀνόματός του ἐν ἄρθρῳ, πρᾶγμα τὸ ὀποῖον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, μεθ' ὄλην τὴν ὑπεκφυγὴν καὶ τὴν ἐπιφύλαξιν τοῦ κριτικοῦ εἶνε τιμὴ μεγάλη διὰ τὸν στιχοῦργὸν ἐκεῖνον. Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω τίνας τρόπῳ ἐξεβιάσθη τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο. Ἄλλ' οὔτε ἐξ ἄλλου τολμῶ νὰ δικαιολογήσω τὸν κ. Ροῦῖδην. Τοιαῦτα ἀμαρτήματα εἶνε ἀδικαιολόγητα δι' ἄνδρα, τοῦ ὀποῖου ἡ θέσις καὶ ἡ ἐπίδρασις εἶνε μεγάλη, ἡ δὲ τοιαύτη ὑπόληψις ἐδραιωμένη ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει.

*
*

Οὐδεὶς ἀκόμη τῶν γραψάντων περὶ γλώσσης, οὐδ' αὐτὸς ὁ κ. Ψυχάρης, συνεσώρευσεν ὅσα ὁ κ. Ροῦῖδης ἐπιχειρήματα εὐφρέστατα ἵνα καταστήσῃ προσιτὸν εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν ὅτι ἀληθῆς ἐθνικὴ γλώσσα φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὰ στοιχεῖα τῆς ὑπαρξέως καὶ τῆς ἀναπτύξεως εἶνε ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ἡ λεγομένη καθαρῆουσα δὲν εἶνε ἢ

ἄλογον κατασκευάσμα, ἐγκλιῖον ἐκ γενετῆς τὸν μαρασμὸν καὶ προωρισμένον εἰς ἄφρευκτον θάνατον.

Ὁ ἀμφισβητῶν τὴν ἀλήθειαν τῆς γνώμης ταύτης—ἂν ὑπάρχη τοιοῦτος μεταξὺ τῶν σωφρονούντων—ἵνα πεισθῇ ἐντελῶς ἀρκεῖ νάναγκῶς τὴν ἐν τῇ Ἐστία δημοσιευθεῖσαν βιβλιοκρισίαν περὶ τοῦ πολυκρότου Ταξιδιοῦ τοῦ κ. Ψυχάρη. Ἡ διατριβὴ αὕτη, ἐν ἣ ὁ κ. Ροϊδῆς συνώψιεν ὅσα ἐκάστοτε εἶπε καὶ ὅσα μέλλει ἀκόμῃ νὰ εἴπῃ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἠρτυμένη ὑπὲρ τὸ σύνηθες δι' εὐφυΐας περισσῆς καὶ σκώμματος ἀλλὰ καὶ διαπνεομένη ὑπὸ λογικῆς ἀκαταγωνίστου, εἶνε, ἐκτὸς ἐλαχίστων τινῶν καὶ ἀσχημάτων περὶ τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην ἀνακριθειῶν, αὐτόχρομα ἢ ἀλήθεια, ἀναγκαιομένη ὑπὸ τὴν αὐστηροτέραν αὐτῆς ὄψιν, πρὸ τῆς ὁποίας μόνος ἴσως ὁ πολυμαθὴς κύριος Κόντος δύνῃται νὰ μείνῃ ἀμετάπειστος.

Ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν ἀνέκαθεν ὑπεστήριξεν ὁ κ. Ροϊδῆς. ἄνευ τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων εἶνε σαφῆς καὶ ἀπλῆ, ὀριζομένη συντομώτατα: Ἀπ' ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἢ καθ' ἡμᾶς γλώσσα ἐβάδισεν ἐπὶ δδοῦ σχολιᾶς καὶ ἔχει ὡς ἐκ τούτου ἀνάγκην δυσχεροῦς πρὸς τὰ ὀπίσω στροφῆς, πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς εὐθείας. Οἱ ἐθνικοὶ καὶ πανελληνιοὶ αὐτῆς τύποι, οἱ γνήσιοι τύποι τῆς λαλουμένης γλώσσης περιεφρονήθησαν, ἀντ' αὐτῶν δ' εἰσῆχθησαν καὶ ἐπεκράτησαν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον οἱ τῆς ἀρχαίας ξένοι καὶ νεκροί, οὕτως ὥστε ὁ πλουτισμὸς τοῦ νεοελληνικοῦ λεξικοῦ, ἀντὶ νὰ γίνῃ καθ' ὃν τρόπον ἔγεινε πανταχοῦ, ἐνδυομένων δηλαδὴ τὴν σολὴν τῶν ζώντων τῶν ἀνακαλουμένων εἰς τὸν βίον νεκρῶν λέξεων, περιτυλίσσονται τούναντίον εἰς ἀπτικὸν σάβανον καὶ αἱ ζωνταναί. Ἄφρευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ἀλόγου ταύτης ἐργασίας εἶνε ἢ μεταξὺ τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου ἀσυμφωνία, ἀσυμφωνία οὐχὶ κατὰ τὰς λέξεις καὶ τὸ ὕφος, ἀλλὰ κατὰ τοὺς τύπους, ὁμοίαν τῇ ὁποίᾳ πληγὴν οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἢ μᾶλλον νὰ θεραπεύσῃ. Ἡ γραφομένη ἡμῶν γλώσσα ὡς ἐκακοτέχνησεν αὐτὴν ἢ ἄνοια, οὔτε γλώσσα εἶνε οὔτε φιλολογίαν δύναται νὰ προαγάγῃ ἄνευ τῶν τύπων τῶν ζώντων εἰς πᾶν στόμα, τῶν συμφώνων πρὸς τὸ νεώτερον πνεῦμα, καὶ ἄνευ τῶν λέξεων τῶν μητροδιδάκτων, ἰκανὴ μὲν ἴσως πρὸς ἀπλῆν συνεννόησιν ἀλλ' ἀποβαίνουσα καθ' ὀλοκληρίαν ἄχρηστος εἰς τὸν καλλιτέχνην, τὸν ἔχοντα ἀνάγκην νάπευθυνθῇ πρὸς τὴν καρδίαν, νὰ ζωγραφίσῃ ἐναργῶς καὶ νὰ διαγείρῃ τὰ αἰσθητάτα. «Εἰς γλώσσαν ὅμως ἄχρηστον εἰς τοῦτον οὐδὲν ἄλλο ὄνομα ἀρμόζει πλὴν τῆς βαρβάρου. Ἡ μόνη τῶ ὄντι μεταξὺ τῆς γλώσ-

σης τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἡμέρων λαῶν διαφορὰ εἶνε ὅτι τῆς μὲν πρώτης ὁ σκοπὸς περιορίζεται εἰς τὴν συνεννόησιν, ἡ δὲ ἄλλη χρησιμεύει καὶ ὡς ὄργανον ἀπολαύσεως αἰσθητικῆς. Ταύτης ὁ πόθος ἀδύνατον εἶνε νὰ μὴ θερμάνῃ ἡμέραν τινὰ καὶ τοῦ Ἑλληνος τὰ στήθη καὶ ἀδύνατος ἐκ τούτου φαίνεται ἡ ὀριστικὴ ἐπικράτησις γλώσσης, μὴ δυναμένης νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν τοιοῦτον πόθον».

Τῆς κρατούσης дуγλωσσίας πολλὰ καὶ δυσεξήγητα εἶνε τὰ φαινόμενα· ἀλλὰ τὸ περιεργότερον ἐξ ὅλων εἶνε αὐτὸς ὁ κ. Ροΐδης, ὁ ὁποῖος, μισεῖ τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν γράφει μεθ' ὅλης τῆς σχετικῆς ἐπιτυχίας. Ὁ ἴδιος ὅμως ἔσπευσε νὰποκριθῇ ἐτοιμότατα εἰς τὴν δικαίαν ταύτην ἀπορίαν, ὅτι πλανῶνται οἱ νομίζοντες ὡς πρὸς οὐδὲν χρησιμεύουσαν, τὴν ἀντιπάθειαν κατὰ τῆς τεχνητῆς γλώσσης. «Ἡ καθαρεύουσα—ἐπιφέρει—ὁμοιάζει τὰ διεστραμμένα ἐκεῖνα καὶ κακώτροπα γύναια, τὰ ὅποια οὐχὶ ὁ λγατῶν ἀλλὰ μόνος ὁ περιφρονῶν δύναται νὰ καθυποταξῇ καὶ νὰ περιορίσῃ διὰ τῆς μαστιγῆς ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς εὐπρεπείας. Πρῶτος λοιπὸν καὶ ἀπαραίτητος ὄρος ὅπως γραφῇ τις ὑποφερτῶς τὴν καθαρῆουσαν, εἶνε ἡ πεποίθησις ὅτι δὲν ἀξίζει τίποτε.»

Τὴν πεποίθησιν ταύτην, — εἶνε τὸσφ ὀφθαλμοφανὲς καὶ εἰς τὸν κοινὸν νοῦν τὸ πραγμα, ὥστε δὲν θὰ καυχῆθῶ ἐάν τὸ εἶπω, — τὴν ἔχω ἀπὸ πολλοῦ καὶ ἐγώ. Ἄφ' ὅτου μικρὸς ἀνέγνων τὸν περὶ γλώσσης διάλογον τοῦ Σολωμοῦ, — ἔργον ἀνταξίον τοῦ μεγάλου καὶ κριτικωτάτου ποιητοῦ, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξε καὶ ἐξῆρε θαυμασίως ὁ κ. Ψυχάρης — ἤρξατο γεννωμένη ἐν ἐμοὶ ἡ κατὰ τῆς γραφομένης ἀντιπάθεια καὶ ἡ πρὸς τὴν δημόδη γλῶσσαν ἀγαπή. Προϊούσης τῆς ἡλικίας, διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Χριστοπούλου, τοῦ Βηλαρα καὶ ἄλλων ὑπερμαχῶν τῆς δημώδους, ὡς καὶ διὰ τῆς ἰδίας ὀλοῖν παρατηρήσεως καὶ μελέτης, εἶχον κατίδει τὴν ψευδῆ τέχνην καὶ πρόσκαιρον ζῶην τῆς γραφομένης τόσοσ ἐντελῶς, ὥστε τὸ λαμπρὸν ταξίδι τοῦ κ. Ψυχάρη δὲν συνέτεινεν ἢ εἰς τὸ νὰ στηρίξῃ ἐν ἐμοὶ γνώμην, ἥδη φυτευμένην. Μεθ' ὅλα ταῦτα, ἂν δὲν κατῴρθωσα ἀκόμη νὰ γράψω με τοὺς τύπους τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἤμην κατ' ἀρχὴν, δὲν πταίω ἐγώ ἀλλ' ἡ ἐξίς καὶ ἡ σύγχυσις. Ἄνευ γραμματικῆς καὶ κανόνων ἐφοβήθην πολλάκις μὴ πάθω τὸ πάθημα τοῦ Λασκαράτου, τοῦ Πολυλα, τοῦ Τυπαλδου, ἀξιούντων ὅτι πεζογραφοῦσιν εἰς τὴν δημώδη, ἀλλὰ τῶ ὄντι κατορθούντων ἐν κράμα αὐθαίρετον καὶ ἀκατονόμαστον τύπων καὶ λέξεων καὶ ἰδιωμάτων, ἐν πολλοῖς χειρὸν τῆς καθαρῆουσης. Τὸ ταξίδι τοῦ κ. Ψυχάρη, με τὴν καθαρὰν, ὁμοιοπαγῆ, κεκανονισμένην του γλῶσσαν,

ἐδύνατο ἴσως νά μοι διαλύσῃ τὰς ἀμφιβολίας καί νά μοι χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον, ἀλλ' ἡ κακὴ ὑποδοχὴ ἧς ἔτυχε παρά τῶν ἡμιμαθῶν καί ἀκρίτων, οἵτινες δυστυχῶς ἀποτελοῦσι τὴν ὀλομέλειαν σχεδὸν τοῦ παρ' ἡμῖν λογίου κύκλου, μοι προῦξένησε τσαούτην ἀγανάκτησιν, ὥστε τὸ θάρρος μου παρέλυσε, περιωρίσθη δὲ πάλιν νάναμείνω ὑπομονητικῶς τὴν ἀγγεληθεῖσαν γραμματικὴν— πρόφασις πρὸς ἑμαυτόν— καί τὴν κατάλληλον εὐκαίριαν— πρόφασις πρὸς τοὺς ἄλλους— ἔν' ἀποσείσω τὸν ἀφόρητον ζυγόν.

Τὴν περιαιτολόγον ταύτην γλωσσαλγίαν οὐδένα ἄλλο σκοπὸν εἶχα ἐκτείνων, εἰμὴ τὸ νάναδείξω περισσότερον εὐλογον τὴν πρότασιν, τὴν ὁποίαν ἐσκόπουν νά ὑποβάλλω ἐν δέοντι καί νά ὑποστηρίξω πρὸς πρακτικὴν εἰ δυνατόν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Ἡ ἔκδοσις τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Ψυχάρη φιλοτεχνηθείσης γραμματικῆς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καί ἡ ἴδρυσις συλλόγου τινός, ἄνευ γενικοῦ γραμματέως καί καταστατικοῦ, ἰδιωτικῆς οὕτως εἰπεῖν Ἀκαδημίας, σκοπούσης τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καί τὴν λύσιν τῶν ἐκκρεμῶν περὶ αὐτῆς ζητημάτων, εἶνε ὄνειρον, εἰς τὸ ὁποῖον μόλις τολμῶ νά ἐντραφῆσω. Καί ὅμως φρονῶ ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη δὲν εἶνε καί ὅλως ἀκατόρθωτος, ἀφ' οὗ ὀλίγοι, οἱ τὰ πρῶτα φέροντες σήμερον ἐν τῇ δημιουργικῇ φιλολογίᾳ, γνωρίζω ὅτι τὴν ἀσπάζονται κατ' ἀρχήν. Ὀλίγοι λοιπὸν ἔχοντες τὸ κύρος τοῦ Ψυχάρη, τοῦ Κουμανοῦδη καί τοῦ Ροῖδου ἂν εἶχον καί τὴν θέλησιν τῆς πρωτοβουλίας καί ἀπετέλουσαν κατ' ἀρχὰς τὸν πυρῆνα, εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐν βραχεῖ περὶ τὸ ἀληθές κήρυγμα θὰ συνετάσσοντο οἱ πλείστοι τῶν ποιητῶν καί λογογράφων, οὕτως ὥστε— ἡ ἀγέλῃ ἀκολουθεῖ καί τυφλοῖς ὄμμασι τοὺς ἀρχηγούς— εἰς διάστημα μικρότερον ἴσως τῆς πενταετίας οἱ τὴν καθαρεύουσαν γράφοντες θὰ ἐμετροῦντο ἐπὶ τῶν δακτύλων, ὅπως σήμερον οἱ τὴν δημῶδη. Οὕτω μόνον φρονῶ ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος θάναεστυλοῦτο κραταιὰ ἡ ἀληθὴς γλῶσσα, ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἐπερχόμενος οὔτε τὴν φιλολογίαν μας θὰ δυνηθῇ νά προαγάγῃ, οὔτε τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον νάναδείξῃ.

Πρὸ τούτου ὅμως δὲν εἶνε περιττὴ καί μικρὰ τις διαπαιδαγωγῆσις. Ἡ πλειονότης τῶν στενοκεφαλῶν καί τῶν προληπτικῶν οὔτε ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ψυχάρη οὔτε ἐκ τῆς περὶ αὐτοῦ κρίσεως τοῦ κ. Ροῖδου εἶνε ἱκανοὶ νά νοήσασι τι καί νά πεισθῶσι. Εἶνε χρεῖα περισσοτέρας πρὸς τοῦτο ὑπομονῆς καί ἀναλυτικότητος. Ὁ κ. Ροῖδ' ἔχει ἤδη συγγράψει ὀγκώδη τόμον περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, προωρισμένον νά πείσῃ ἱκανούς, τὸν ὁποῖον φυλάττει ἀνέκδοτον, ὡς μοι ἔγραφε πρὸ

τινος, ἐκ φόβου μὴ βοήσῃ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι τὸν φόβον τοῦτον θὰ ὑπερνικήσῃ παρὰ τῶ κ Ραΐδη, ἢ σκέψις ὅτι, παρὰ πᾶσαν ἐν τῶ παρόντι ὑποδοχὴν, αἱ ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος μελέται του θ' ἀποτελέσωσιν ἐν τῶ μέλλοντι, τὸν δικαιότερον αὐτῶ τίτλον δόξης καὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἰούλιος 1890.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ΕΚ ΤΟΥ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

Ο ΑΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΣ *

.....
 Ἰστὸν ἅγιον ἐφάρη ἔμπρὸς Ἠγούμενος θρεμμένος
 Ὡσὰν . . . ὡσὰν καλόγερος καὶ λιγὸ σὰν πιομένος,
 Γιατὶ ἀπάνω πέθαρε σὲ φοβερὸ μεθύσι
 Κ' ἡ ζάλη ἀκόμη τοῦ κρασιοῦ δὲν εἶχε τὸν ἀφήσει.
 —«Νᾶχωμε καλὸ ρώτημα ! ποῦ βιαστικὰ πηγαίνεις ;
 Θαρρεῖς εἰς τῆς κουμπάρας σου τὴν κάμαρα πῶς μπαίνεις ;
 Ὁ ἅγιος ἐφώραξε· γιὰ νᾶμπης πρέπει πρῶτα
 Κάτι νὰ σὲ ρωτήσωμε»· κ' εἶπεν ἐκεῖνος :—«Ῥῶτα».
 —«Τὶ νὰ ρωτήσω ; οὐφ ! κρασί, τοῦ εἶπε, ρετσιράτο
 Βρωμᾶς, ἐνλογημένε μου· τραβίξου πάρα κάτω.»
 Κ' ἔβαλε ἔστην ἁγία του τὴν μύτη τὸ μαρδῆλι·
 Κόντεψε τὸν καλόγερο ἔς τὸ διάβολο νὰ στείλῃ.
 —«Πλὴν . . . πὲς μας, εἶπε, ἔστ' ἅγιο ποῦ ζοῦσες μοναστηρι ;
 Γιατὶ δὲν ἀποκρίεσαι καὶ κλείδωσες τὸ στόμα ;
 Φαίνεται τ' ἀντικλεῖδι του πῶς εἶνε τὸ ποτήρι ;»
 Καὶ εἶπεν ὁ καλόγερος·—«Ἀρίσως ζοῦσ' ἀκόμα,
 Κάτι θὰ ἔκαμα».—«Γιὰ δὲς· ὁ χάρος τί σοῦ φτιάγει ;
 Ἐξήρτα χρόνων ἀνθρώπος, τί δύναται νὰ κάρῃ ! . . .

* Ὁ Ἅγιος Πέτρος φρουρῶν τὴν θύραν τοῦ Παραδείσου βλέπει διαφόρους ψυχὰς ἐρχομένας, ἐξ ὧν τὰς μὲν δέχεται, τὰς δὲ ἀποπέμπει· μεταξύ τῶν πολλῶν προσέρχεται καὶ ἡ τοῦ Ἠγουμένου.